

Cilt 1 / Sayı 2 / Kış 2021

Çeviri

Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğulu Şairler ve Âlimler (1453-1600): Türk-Acem Kültür Tarihine Bir Katkı

Hanna Sohrweide

*Hamburg Üniversitesi
Prof. Dr., Şarkiyat Bölümü*

Çeviri: Aysu Akcan

Viyana Üniversitesi, Yakındoğu Çalışmaları, Türkoloji Bölümü

ORCID: 0000-0003-2740-7946

aysu.akcan@univie.ac.at

Çeviri: Ercan Akyol

Viyana Üniversitesi, Yakındoğu Çalışmaları, Türkoloji Bölümü

ORCID: 0000-0002-4476-5430

ercan.akyol@univie.ac.at

Sohrweide, H. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğulu Şairler ve Âlimler (1453-1600): Türk-Acem Kültür Tarihine Bir Katkı". Çev. Aysu Akcan ve Ercan Akyol. *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 1.2 (Kış 2021): 82-113. DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.14>

Geliş Tarihi: 06.11.2021 / Kabul Tarihi: 29.11.2021 / Yayımlanma Tarihi: 31.12.2021

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğulu Şairler ve Âlimler (1453-1600): Türk-Acem Kültür Tarihine Bir Katkı

Hanna Sohrweide

Çeviri: Aysu Akcan ve Ercan Akyol

On beş ve on altıncı yüzyıllarda ya da daha kesin bir ifadeyle İstanbul'un 1453'teki fethinden sonra Osmanlı İmparatorluğu artmakta olan politik gücü sayesinde yalnızca İslam dünyasının değil, genel olarak o zamanki dünyanın da en önemli devletlerinden biri hâline geldi. Osmanlı İmparatorluğu, içinde gayrimüslim halkların da olduğu çok etnisiteli bir devlet olmasına rağmen, onun kültürel gelişiminde belirleyici olan şey, İslami kültür dünyasına ait olma bilinciydi. Bundan dolayı Osmanlıların İslam edebiyatı ve sanatının büyük klasik eserleriyle yoğun bir temas içinde olması kaçınılmazdı. Bu tesiri, İslami edebiyata dayanarak oluşturdukları kendi edebiyatlarının temellerinde de gördüler. Akademik literatürde Acemi kültürünün, yani İran ve Maveraünnehir kültürünün Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisi sık sık vurgulanmıştır. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi ele aldığımız zaman diliminde bu bölgelerin de devlet yönetiminde Türkler vardı. Bu dönemde Türklerin sadece siyasi veya askerî olarak değil aynı zamanda kültürel anlamda da etkili oldukları açıktır. Bu sebeple Bernard Lewis'in dediği gibi İran ve Orta Asya'daki "Türk-Acem Kültürü"nü¹ Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkisinden bahsetmek daha doğrudur. Çünkü bu kültürün gerek Doğu'da gerek Batı'da şekillenmesine Türkler de Acemler gibi katkıda bulunmuştur. Her iki halkın bunda ne kadar pay sahibi olduğunu saptamak ise çok zordur. Bu durum basitleştirilmiş bir şekilde belki de şöyle ifade edilebilir: Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçenin ön planda olduğu bir Türk-Acem kültürü karşımıza çıkarken İran ve Maveraünnehir'de ise Farsçanın hâkim olduğu bir Acem-Türk kültürü ile karşı karşıyayız. Bu karma kültürün taşıyıcılarının etnik aidiyetlerini bu kişilerin yazı diline göre belirlemek gibi bir temayül vardır: Buna göre, Farsça yazan Acem, Türkçe yazarsa Türk'tür. Peki ya bu durumda iki dillileri nereye koymak gerekiyor? Muhtemelen onların da sayısı az değildi, ki metnin ilerleyen bölümlerinde bu kişilerin bazılarıyla karşılaşacağız. Bu durum İran'ın modern âlimlerinden Said Nafisî'nin dili Farsça olan Hilalî'yi (ö. 936/1529-30) İran'ın en iyi gazel şairlerinden ve zamanının

¹ Lewis, *Istanbul*, 29.

en büyük şairlerinden biri olarak tanımlamasında olduğu gibi² her zaman açık değildir. O bir şair olarak kuşkusuz ki Acem edebiyatına aitti, ancak lakabı “Çağatayî”den de anlaşılacağı üzere³ etnik olarak Çağatay Türklerindendi. Benzer bir duruma her ikisi de Acem’in meşhur tarihçilerinden olan, Türk-Kızılbaş kökenli “Rumlu” ve Türkmen aşiretlerine mensup Hasan Bey Rumlu ve İskender Bey (Münşî) Türkmen’de rastlıyoruz. Nitekim Farsçanın İran ve Maveraünnehir’deki üstünlüğüne rağmen, burada Türkçe bir edebiyatın olduğu da bilinmektedir. Bu konuda yalnızca kendisi bir Türk olan Ali Şir Nevaî’nin (ö. 1501)⁴ eserleri ve benzer şekilde ailesi büyük Türk beyleriyle evlilik yoluyla akraba olan ve ayrıca birçok Türk taraftara sahip ilk Safevi hükümdarı Şah İsmail’in (1501-1524)⁵ şiirleri akla gelir. İran’da ve Maveraünnehir’de dili Türkçe olan edipler muhtemelen etnik açıdan nadiren Acem kökenliydimler.

Bu sorunsala dikkat çekmek gerekiyor. Çünkü biz bu yazıda zikredilen zaman diliminde İran ve Maveraünnehir’den Osmanlı İmparatorluğu’na gelen âlimler ve şairleri ele almak istiyoruz. Onların kökenlerinin ne olduğu sorusunu cevaplamak her zaman mümkün değildir; kaldı ki bu bizim ana meselemiz de değildir. Ancak genelde bu göçmenler yalnızca Acem olarak görüldüğü ve buna göre sonuçlar çıkartıldığı için, bu kişilerin gayet tabii Acem olabileceği gibi Türk de olabileceğine dikkat edilmelidir. Doğu’dan gelen bu şairler ve âlimlerin kendi ülkelerini niçin terk ettikleri, Osmanlı İmparatorluğu’nda nasıl tutundukları veya niye tutunamadıkları, orada haklarında ne düşünüldüğü gibi sorular üzerinden detaylı bir araştırma bugüne kadar yapılmadı. Bu yazıda bu sorular cevaplanmaya çalışılacaktır. İşin edebî yanı sıra sosyo-kültürel boyutundan daha az ilgilendiğimiz için burada sözü edilen kişilerin eserleri dikkate alınmamıştır. Ayrıca imparatorluk içindeki göçmenlerin de hepsi—zira sayıları burada verileden daha fazladır—dikkate alınmamış, ancak kaynakların ve sorunsalımızın gerektirdiği ölçüde bir seçme yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan ana kaynaklar, ele alınan zaman dilimindeki Osmanlıca, Farsça ve Çağatayca biyografik eserlerdir. Rudolf Sellheim haklı bir biçimde biyografinin “neredeyse ikinci bir edebî tür gibi geçmiş yüzyılların ve kültürlerin gündelik yaşamına yönelik derin ve çok yakın bir içgörü”⁶ sunduğuna dikkat çeker (54). Bizim konumuz açısından aydınlatıcı bir kaynak olduğu için özellikle üstünde durulması gereken eser, Osmanlı şair tezkirecisi Âşık Çelebi’nin tezkiresidir. Ele aldığımız konu açısından İran ve Maveraünnehir’de yazılmış Farsça ve Çağatayca biyografik eserler ise son derece verimsiz kaynaklardır.

Transkripsiyona dair bir not: Transkripsiyon, ilgili kişilerin Farsça veya Türkçe kaynaklarda geçtiği şekline sadık kalarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte, yer yer ortaya çıkan istisnai durumlar yüzünden her zaman tutarlı olunamamıştır. Türkiye’deki yer isimleri bugünkü yazım kurallarına göre verilmiştir.ⁱⁱ

* * *

² Hilalî, “Mukaddime”, 5, 22. Browne IV, 234’e göre, şair h. 935’te ölmüştür.

³ Bir başka lakap da onun yetiştiği şehir sebebiyle “Esterabadî”dir. Hilalî gençliğinde Ali Şir Nevaî’nin korumasındaydı. Bk. Hilalî, “Mukaddime” ve oradaki kaynaklar.

⁴ Bk. Levend, *Nevaî*, hayatı ve eserleri.

⁵ Bk. Gandjei.

⁶ Sellheim, *Gelehrte*, 54

Çalışmamızın ilk sorusu olarak âlimleri, şairleri veya sanatçıları İran ve Maverâünnehir'den harekete geçirip Osmanlı İmparatorluğu'na çeken şeyin ne olduğu sorulabilir. Sultan I. Selim'in (1515-1520) 1514'teki İran Seferi'nden sonra yaptığı gibi başarı ile sonuçlanmış bir seferin ardından hükümdarın emri üzerine götürülen kişileri⁷ bir kenara bırakacak olursak, Timur (ö. 1405)⁸ veya Selim'in büyükbabası Mehmed (1451-1481)⁹ düşünüldüğünde de daha önceki dönemlerde bunun zaten âdet edinilmiş olduğu görülecektir. Ayrıca burada çeşitli beylerin elçileri gibi resmî talep üzerine gelen kimi kişiler de dikkate alınmayacaktır. Bu kişilerin İstanbul'a gitme sebeplerinden biri sultanın davetiydi. Elbette bu davetler yalnızca büyük ün sahibi kişilere veya dönemin büyük âlimlerine bahşediliyordu. Örneğin II. Mehmed, her ne kadar teklifi kabul edilmemiş olsa da,¹⁰ Molla Camî'yi (ö. 1492) şairin hac yolculuğu dönüşünde (1472-1474) ve benzer şekilde matematikçi ve astronom Ali Kuşçu'yu davet etmişti. Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in ölümünden sonra (ö. 1449) Semerkant'tan Uzun Hasan'ın yanına (ö. 1478) Tebriz'e gitmişti. Daha sonra Uzun Hasan onu 1473'te Osmanlılar ve Akkoyunlular arasında çıkan çatışmalardan önce II. Mehmed'e elçi olarak gönderdi. Sultan bu sırada Ali Kuşçu'yu İstanbul'da kalması için davet etti ve o da kabul etti. Ancak öncesinde Tebriz'de Uzun Hasan'ın verdiği görevi tamamlayacaktı. Ali Kuşçu, 1472'nin yaz ortasında Osmanlı sarayına geri döndü ve 1474'te burada öldü.¹¹ Bir başka örnekte ise Sultan II. Bayezid (1481-1512) mektup yoluyla Memluk Sultanı Gavrî'den (1500-1506) kendisine daha önce Mekke'den tıbbi bir risale ithaf eden hezarfen bir doktor ve âlim olan Şah Muhammed b. Mübarek Kazvinî'yi göndermesini istemiştir.¹² Sultan o zamanlarda hastaydı¹³ ve bundan dolayı iyi bir doktoru yanına getirmeye önem veriyordu. Kazvinî sultanın son dönemlerinde İstanbul'a gelmişse de¹⁴ esas şöhretine ona çok değer veren ve onu yakınında bulunduran Sultan Selim'in yönetimi altında erişmişti.¹⁵ Kazvinî, şair Mailî'nin iyi bir insan olmadığı görüşündeydi ve onun hakkında şairin dördüncü halife Ali'nin ailesine karşı herhangi bir sevgisi olmadığı¹⁶ yönündeki keskin kanaati de Mailî'nin Şii olduğunu kesinlikle göstermiyordu.

Kazvinî'nin Şiiliği kabul eden ve destekçisi olduğu Şah İsmail'in (1501-1524) yönetimi altında sadaret mührüne sahip olan Seyyid Şerif'in mahkûm edilmesini kınaması bu durumla

⁷ Bk. Otto-Dorn'un İznik üzerine kitabı içindeki Anhegger'in araştırması, sayfa 180 ve sonrası, özellikle sanatçılar ve zanaatkârlar.

⁸ Spuler, *Die Mongolenzeit*, 73.

⁹ II. Mehmed 1473'te Uzun Hasan'a karşı yaptığı Otlukbeli Savaşı'ndan sonra tutsak edilen âlimlerin ve eğitimli kişilerin hepsini İstanbul'a göndermişti. Bk. Sadeddin I, 5 40; Arat, *Yarlık*, 58, not 1.

¹⁰ Togan İA III, 17'de; Babinger, *Mehmed*, 508 ve sonrası.

¹¹ Bk. Adivar İA I, 321-23. Ünver, *Ali Kuşçu*. Ayrıca bk. Barthold, *Uluğ-Beg*, 131-32, 134, 139. — Onun 877 Sefer'inde (Temmuz-Ağustos 1472) Rum'a gelişini şair Kabulî bir kasidesinde (*Divân* 192, satır 16) zikreder. Babinger, *Mehmed*, 532-33'e göre, Ali Kuşçu 1472'nin başlarında Rum'a gelmişti. Babinger bu tarihe Ayasofya 2733 numaralı el yazmasının son dizesine dayanarak ulaşmıştır. Ünver'e göre ise (a.g.e. 37-38) 877 Ramazan'ının (20 Ocak 1473) ortasında gelmiştir.

¹² Âşık Çelebi 325b; ayrıca bk. TKZ 216/Mecdî 341; Sadeddin II, 572 ve sonrası; Kınalızade 134b.

¹³ Kınalızade 134b; ayrıca bk. Sohrweide, *Schiiten Anatoliens*, 140.

¹⁴ Âşık Çelebi 325b.

¹⁵ Âşık Çelebi 326a/b; TKZ/Mecdî ve Sadeddin a.g.y.; ayrıca Kınalızade 134b'ye göre Kazvinî taht mücadelesi sırasında Selim'le müttefik olduğu düşünüldüğünden Bayezid'den uzaklaştırılmıştı.

¹⁶ Kazvinî 248. Ayrıca aşağıda bk. 271.

çalışmaktadır.¹⁷ Ali ve ailesine yönelik sevgi Sünni kesimlerde de yaygındı.¹⁸ Kazvinî 929/1522-3'te hâlâ hayattaydı, çünkü 927-929/1520-1523 yıllarında İstanbul'da Ali Şir Nevaî'nin (ö. 1501) edebî yapıtlarından biri olan ve bizi de çalışmamızda çok ilgilendiren *Mecalisü'n-nefais*'i Çağataycadan Farsçaya çevirmekle meşguldü.¹⁹

Şairlerin ve âlimlerin ülkelerini terk etmelerinin bir diğer sebebi ise politik nedenlerle firar veya bununla ilgili olarak bir emirin veya ekâbirden birinin öfkesini üstüne çekmekti. Politik kaygıları yüzünden Türk veya Türkmen (Etrāk) kılığında Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan siyasi sığınmacılardan biri Sirac-ı Hatib diye tanınan, Mevlana Siraceddin'di.²⁰ Belki de onun kaçıışı Karakoyunlu iktidarının Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından 1467-1479²¹ yıllarında yok edilmesiyle ilişkilidir, çünkü muhtemelen Sirac-ı Hatib bazı (Karakoyunlu?) emirlerin iltifatına mazhar olmuştu.²² Zamansal olarak da bu olaylar onun o sırada İstanbul'da yapımı tamamlanan Fatih Cami'nin²³ (1471)²⁴ ilk vaizi olarak atanmasına denk geliyor, ki bu makam ona Osmanlı İmparatorluğu'na gelişinden çok da uzun süre geçmeden Fatih Sultan Mehmed tarafından verilmiş olmalı. Daha sonra üzerinde durulacak olan Mevlana Kutbeddin'in kaçışını sağlayan olaylar ise Karakoyunluların çöküşü ile kısmi olarak bağlantılıdır. Mevlana Kutbeddin, Karakoyunlulara ordusuyla yardıma gelen Timurlu hükümdarı Ebu Said Mirza'nın sarayından biri olarak 28 Ocak 1469'da Uzun Hasan'a karşı Azerbaycan'ın Mugan steplerinde yapılan kritik savaşa katılmıştı. Bu savaşta Ebu Said yenildi ve esir alınışının ardından idam edildi.²⁵ Benzer şekilde esir edilen Kutbeddin de bir süre boyunca tutuklu kaldı; serbest bırakılır bırakılmaz ise Osmanlı İmparatorluğu'na göçtü.²⁶

Birçok Sünni'nin ister doğrudan dinî isterse siyasi sebeplerden olsun, ki bu durumda sebepleri birbirinden ayırmak her zaman mümkün değildir, Şah İsmail yüzünden Acem topraklarından kaçtıkları bilinir. Kaçıışı 908/1502-3'ten önce olmadığı için²⁷ aslında yalnızca Ali Şirazî bu kişilerden sayılabilir. Şafii hukuk âlimi Ali Şirazî, Şah İsmail'in büyük bir törenle 1501'de Tebriz'de Akkoyunlu tahtına oturmasıyla ilişkilendirilebilecek politik huzursuzluklar yüzünden ülkesini terk etmişti.²⁸

¹⁷ Kazvinî 384 ve sonrası, sadr yerine kazasker yazıyor. Seyyid Şerif üzerine geniş bilgi için bk. Aubin, *Notables*, 31-35. Seyyid Şerif 1514'te Çaldıran'da ölmüştür.

¹⁸ Bk. Kissling, *Derwischorden*, 19-20; ayrıca bk. Aubin a.g.e. 19 ve sonrası.

¹⁹ Kazvinî 182, 409. Ali Asgar Hikmet kitabının girişinde (ج) *Keşfü'z-zünun*'a göre ölüm yılını 966/1558-9 olarak verir. Bu ise Ahmed b. Abdülevvel el-Kazvinî'den (haz. Flügel I, 505) alınmıştır. Bir başka yerde Kâtib Çelebi onun ölüm tarihi olarak 920/1514-5'i (IV, 218, 222) veya daha doğru olarak Sultan Süleyman zamanını (V, 10) verir.

²⁰ TKZ 141/Mecdî 234.

²¹ Hinz, *Aufstieg*, 54-61.

²² Mecdî a.g.y.

²³ TKZ/Mecdî a.g.y. Babinger'e göre Sirac-ı Hatib 1492/3'te ölmüştür (*Mehmed*, 317).

²⁴ Babinger, *Mehmed*, 312.

²⁵ Hinz, *Aufstieg*, 60.

²⁶ Handemir IV 93, son satır ve 107; TKZ 142/Mecdî 235'e göre Mevlana Kutbeddin vatanını politik huzursuzluklar yüzünden terk etmişti. Babinger, *Mehmed*, 492 ise sadece 1468 veya 1469'da İstanbul'a yolunun düştüğü bilgisini veriyor.

²⁷ Ali Şirazî, kayınpederi Celaleddin Devvanî'nin (ö. 908/1502-3; bk. Browne III, 444) ölümünün ardından göç etmiş olmalı.

²⁸ TKZ 215/Mecdî 340; Sadeddin II 576.

Aynı vesile ile yani Şah İsmail'in 1500 dolaylarında gerçekleşen ayaklanmasında,²⁹ Berdâ kökenli³⁰ Hafız-ı Acem³¹ kardeşi Kukla-i Acem³² ile Osmanlı İmparatorluğu'na gelmişti. Bu noktada Hafız-ı Acem hakkında onun, daha sonra değineceğimiz kazasker Müeyyedzade'nin mahmillerinden biri olduğunu ve 957/1550-1'de öldüğünü³³ söylemekle yetineceğiz. *Menakıb-ı Ali b. Ebu Talib*³⁴ başlıklı eseri onun dördüncü halifeye olan saygısına işaret etmektedir, ki daha önce de söylendiği gibi, Sünnî kesimlerde de bu saygı yaygındı.

Her ikisi de II. Bayezid'in hüsnına uğrayan ve bu yüzden Horasan'a kaçmış olan Behiştî³⁵ ve Mevlana (Kemaleddin) Abdulvasî'ninki³⁶ gibi durumlar ise İran coğrafyasında meydana gelmiş ve bahsi geçenlerin kaçışına zemin hazırlamış olmalıdır. Burada keskin dili yüzünden Ali Şir Nevaî'nin öfkesini üstüne çeken ve Rum yerine Tebriz'deki Akkoyunlu sara-yına giden şair, musikişinas ve hattat Bennaî düşünülebilir. Bennaî sonradan yine benzer bir sebepten mecburen Herat'ı terk edip Semerkant'a gidecek ve bunu müteakip Safevilerin Karşî'de 918/1512-3'te yaptıkları bir katliamda hayatını kaybedecekti.³⁷

Politik mülteciler kategorisine tıpkı Safevi şehzadesi Elkas Mirza örneğinde olduğu gibi ülkesinden firar eden şehzadelerin maiyetinde gelenler de dahil edilebilir. Elkas Mirza, Şah Tahmasb'ın (1524-1576) küçük kardeşiydi ve 954/1547-8'de Kırım üzerinden İstanbul'a ulaşmıştı.³⁸ Şehzadeye eşlik edenler arasında kütüphanecisi (kitâbdâr) Şirvanlı şair Eflatun da vardı.³⁹ Mirza'nın nişancısı⁴⁰ Arif (ve de Arifî) mahlasıyla bilinen ve anne tarafından meşhur Halvetiye şeyhi İbrahim Gülşenî'nin torunu olan (ö. 1533)⁴¹ âlim, şair ve hattat Fethullah Çelebi'ydi.⁴² Kaynaklardan onun Elkas Mirza ile mi beraber geldiği yoksa daha önceden mi oraya gittiği anlaşılmiyor. Arif belki de Elkas Mirza'nın ilk darbe girişiminden hemen sonra 945/1538-9 yılında İstanbul'a gelmişti. Arif 969/1561-2 yılında öldü.⁴³ Sultan Süleyman'ın

²⁹ TKZ 285/Mecdî 449.

³⁰ TKZ 285/Mecdî 449.

³¹ Tam adı Mecdî'de 449'da Hafızeddin Mehmed b. Ahmed b. Adil Çelebi olarak geçer. TKZ 285'de babasının ve dedesinin isimlerine "paşa" eklenmiştir; Kâtib Çelebi, *Keşf* V, 610, No. 12306'da da Adil (Paşa) olarak geçer.

³² Âşık Çelebi 107b; Kınalızade 84a. Kukla-i Acem, TKZ 288/Mecdî 453'te Hafız-ı Acem'in kardeşi olarak geçen ve Osmanlı'daki eğitimini tamamladıktan sonra ilmiyede kariyer yapan Abdulfettah ile tam olarak aynı kişidir (ö. 923/1517-8 veya 924). Âşık Çelebi 108b'ye göre ölüm sebebi vebadır.

³³ TKZ 287/Mecdî 451.

³⁴ Âşık Çelebi 108b; Mecdî 451; Kâtib Çelebi, *Keşf* VI, 156.

³⁵ Behiştî kendisini sultana mektupla tanıtarak Herat'tan buraya dönüşünü mümkün kılan Camî ve Ali Şir Nevaî'nin hizmetine girmiştir. Bk. Sehî 94; Latifî 48a/Rescher 77; Kınalızade 71b; ayrıca Âşık Çelebi 75a, Riyazî 31b. Ayrıca bk. Babinger, GOW, 43.

³⁶ Mevlana (Kemaleddin) Abdulvasî ülkesini sözde sefiş yaşam tarzı yüzünden terk etmek zorunda kalmıştı. Bk. Sehî 29; Latifî 150b/Rescher 289; ayrıca TKZ 251/Mecdî 394. Böylece İstanbul'a geri dönüşü için hocası Taftazanî veya Sultan Hüseyin Baykara'dan (ö. 1506) bir tavsiye mektubu almasını gerektiren geçerli sebeplere sahipti. Bk. Römer, Staatsschreiben, 196. Daha sonradan Anadolu Kazaskeri oldu.

³⁷ Bennaî hakkında bk. Ali Şir, MN, 36a; Heratî 60; Kazvinî 232; *Babur'un Hatıratı* 197; Sâmi Mirza 157-70; AT 137/Seddon 64; Habib 191; Huart, *Calligraphes*, 212.

³⁸ Savory, EII, 406.

³⁹ Ahdî 122 a/b.

⁴⁰ Âşık Çelebi 213b.

⁴¹ Kufrali İA IV 835-36.

⁴² Arif hakkında: Ahdî 176b; Âşık Çelebi 213b; Alî, KA, 408b ve 592a (burada İbrahim Gülşenî'nin kızının oğlu olarak yer alır); Kınalızade 151b; Atâî 31; Babinger, GOW, 87.

⁴³ Atâî 31; Babinger, GOW, 87.

(1520-1566) sarayındaki şehnameci makamını almak için Arif ve Eflatun arasında yaşanan rekabetin daha sonra üzerinde durulacaktır.

Siyasi bir mülteci olmayan ancak siyasi bir tutsağın tehlikeli durumu içinde bulunan şair Garibî'nin (Mir Hüseyin) ise olağandışı bir talihi vardı. Burada Garibî'nin başından geçenler üstünde kısaca durmaya değer. Onun lakabı Barmaksız Emir'di ya da Acemlerin ona verdiği isimle Mir-i Barmak; çünkü sağ elinin işaret parmağı kopmuştu. Yine de bu durum onun bir talik hattı ustası olmasını engellememişti. Sultan Selim onu can düşmanı Şah İsmail'in "Kızılbaş" elçisi olarak gördüğünden ve onu İran Seferi'nin başlamasından önce 1514'te Kayseri'de yakalattığından Garibî'nin durumu özellikle riskliydi. Bu kötü başlangıca rağmen Garibî özgürlüğünü geri kazanmayı başarmıştı; hem de, eğer Âşık Çelebi'ye inanacak olursak, bu onun Sultan Selim'e sunduğu bir şiir vesilesiyle gerçekleşmişti. Garibî daha sonra mütevellî ve çeşitli yerlerde hassa harç emini görevlerinde bulunmuştu. Son görev yeri ise Sultan Süleyman zamanında azledildikten sonra vefat ettiği Bursa'dır. Yabancı olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kariyerine elinde hiçbir şeyi olmayan bir tutuklu olarak başlamak zorunda kaldığı bu ülkede vefatının ardından iki oğluna bıraktığı hatırı sayılır servet düşünülürse Garibî'nin bu görevleri son haddine kadar kendi yararına kullandığı görülür. Garibî'nin açgözlülüğüne ek olarak alışılmadık bir kindarlık duygusu da vardı.⁴⁴

Şimdi ise eğitimlerini derinleştirme arzusuyla birlikte ülkelerini terk etmek veya aşığıda da bolca mevzubahis edilecek olan şairlerde göreceğimiz üzere sanatlarının takdirinin maddi karşılığını verecek bir hâmi bulmak amacıyla seyahat tutkusuna kapılanların büyük grubuna geliyoruz. Fatih Sultan Mehmed'in sarayındaki şairlerden⁴⁵ Acem Kabulî bu şairlerden kasidesinde bahseder ve kendisini sultana bu "şiir tüccarları"nın en iyisi olarak tanıtır:

Tuccâr-i nazm az 'Acam âmad basî ba-Rûm

*Lîkan kasî nadâşt çu in banda bâr-i la'l.*⁴⁶

Genelde genç yaşta yola çıkan bu kişiler uzun süre başka ülkelerde dolaştıktan sonra ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'na gelirlerdi. Uzun yıllar II. Mehmed'in sarayında şair olan İsfahanlı Hamidî kendi ülkesini orada hiçbir hâmi (memdûh) bulamadığı için terk ettiğini söyler.⁴⁷ Hamidî gittiği her yerde bir yıl kalmış, otuz yıl boyunca "şâhib-kemâl" kişilerden meydana gelen bir ortam aramıştı. Hamidî otuz yıl sonra, yani yaklaşık elli yaşlarındayken Rum'a gelmiş ve şayet Ertaylan'ın söylediği kabul edilecek olursa ("Giriş", s. 11), aşağı yukarı yirmi yıl Rum'da seyahate devam etmiştir.⁴⁸ Mualî mahlasıyla tanınan Seyyid Mir Ali Tusî b. Muzaffer'in Hazar Denizi kıyısındaki yerler üzerinden, Tebriz, Bağdat, Şam, Kudüs, Mısır, Mekke, Medine, Suriye, Halep ve Konya'ya uzanan seyahat rotası onun İstanbul'un alınmasından hemen sonra (1463) II. Mehmed'in sarayına gelmeden önce arkasında bıraktığı yolu gösterir. Mualî bu sarayda, Farsça olarak kaleme aldığı *Hünkarnâme*'yi tamamladığında saraydaki hizmeti yirmi

⁴⁴ Âşık Çelebi 388a-389a.

⁴⁵ Acem Kabulî'nin hayatı hakkında sahip olduğumuz bir avuç bilgiyi Ertaylan onun divanındaki şiirlerden elde etmiştir; bk. 8-20.

⁴⁶ Kabulî 101.

⁴⁷ Hamidî 36. Ertaylan—Kabulî'de olduğu gibi— Mukaddime 1-31'de Hamidî'nin hayatı hakkındaki bilgilere onun kendi yazdığı şiirlerden ulaştığımızı söylüyor. — hâmi (memdûh) için bk. Ritter, *Meer der Seele*, "Index" 735.

⁴⁸ Hamidî 37.

bir yıla ulaşmıştı.⁴⁹ Kabulî ve Hamidî gibi pek çok “şiir tüccarı”nın bazı istisnalar dışında Osmanlı şair tezkirelerinde anılmamasının⁵⁰ sebebi onların ya az tanınmaları veya çok yüksek ihtimalle onların Osmanlı değil, Acem şairi olarak görülmesiydi; yani onların Osmanlı Türkçesi değil, Farsça şiir yazmalarıydı. Buna karşılık bu şairler henüz gençken ülkelerinden ayrıldıkları ve sonraki yaşamları hakkında pek bir şey bilinmediği için İran ve Maverâünnehir’de yazılan şair tezkirelerinde de onlardan bahsedilmez. Örneğin Ali Şir Nevaî’nin *Mecalisü’n-nefais*’inde⁵¹ geçen İsfaraynlı Mailî ve Sailî Cüveynî gibi kişilerin sözünün edildiği durumlarda ise, bu kişilerin sonradan Rum’a gittiklerinin bilgisi verilmez; ola ki verildiyse bu kişiler, Seyyid Hüseyin Baverdî (Ebiverdî) gibi sonradan geri dönüp⁵² yazarın görüş alanında yeniden belirledikleri içindir. Acem tezkireciler sıklıkla andıkları bu Hindistan’a göçen şairler hakkında çok daha fazla bilgi sahibiydiler.

Daha önceden karşılaştığımız Şah Muhammed Kazvinî’nin hayatı ise bunlar arasında bir istisnadır. Onda I. Selim döneminin ve I. Süleyman’ın iktidarının ilk yıllarında imparatorlukta olan ve İran ve Maverâünnehir’den gelen ana dili Farsça olan şairlere dair bilgiler bulunur. Kazvinî *Mecalisü’n-nefais*’in kendi yaptığı Farsça çevirisine eklediği ilavenin sonunda bu şairleri “Sultan Selim Dönemi Şairleri” başlığı altında ele alır.⁵³ Kazvinî tarafından bu şairlerin becerilerinin numunesi olarak alıntılanan dizelerden ve istisnasız bir biçimde hepsi Farsça yazılmış bazı uzun şiir parçalarından bu şairlerin açık bir biçimde Farsça şiir yazdıkları sonucu çıkarılabilir. Kazvinî eserinin son bölümünde Rum’da bulunan ve aksi hâlde muhtemelen hiç tanımamış olacağı bu Acem şairlerinden bahsetmesini yukarıda anıldığı üzere 927-929/1520-1523 yılları arasında eserini kaleme aldığı İstanbul’daki ikametine borçluydu.

Kazvinî ve 960/1552-3 ile 971/1563-4 yılları arasında İstanbul’da kalıp I. Süleyman zamanının başlıca şairleri hakkındaki biyografik eserini Türkçe kaleme alan Ahdî b. Şemsî Bağdadî’nin⁵⁴ eserleri Şii Safeviler ile Sünni Osmanlılar arasındaki düşmanlıktan sonra bile Doğu ile Batı arasında gidip gelen canlı bir insan trafiği olduğunu açıkça gösterdiği için ilginç kaynaklardır. Ahdî’nin Şirvanlı Kadri⁵⁵ hakkında belirttiği üzere ana etken önceden olduğu gibi “seyâhat özleyüb” yola çıkma arzusuymdu. Bu istek, eğitimi ilerletme yani eğitim yolculuğu ile de bağlantılıydı. Örneğin Erdebili Ferdî,⁵⁶ Hemedanlı Zelalî,⁵⁷ küçük Mahmud olarak bilinen

⁴⁹ Rotanın tamamı için bk. Anhegger, *Mu’âli*, 147-48 ve 160-62.

⁵⁰ Uzun yıllar boyunca II. Mehmed’in saray şairi olmasına rağmen Hamidî yalnızca Âşık Çelebi 84a tarafından Bursa’da doğan şair Celilî’nin babası olarak anılır. Ertaylan, Latifî’nin onu Celilî’nin babası olarak bile anmadığını belirtir.

⁵¹ Ali Şir, MN, Sailî için 41a/b; Heratî 67; Kazvinî 241. Mailî için 43a; Heratî 73 ona göre Mailî İsfarayin’denir; Kazvinî 248.

⁵² Ali Şir, MN, 56b; Heratî 97; Kazvinî 273.

⁵³ Kazvinî 359-409; burada I. Süleyman dönemi de göz önüne alınırsa toplamda 80 şair yer alır.

⁵⁴ Bk. Babinger, GOW, 112, No. 86. Ahdî eseri için gerekli malzemeyi İstanbul’da kaldığı sırada toplamıştı. 971/1563-4’te memleketi Bağdat’a döndükten sonra (1534’ten itibaren Osmanlı toprağı) bu materyali bir araya getirmiş ve sonradan, Rypka *Bâqî*, “Index”, 188’de dikkat çektiği üzere, buna ilaveler yapmıştır.

⁵⁵ Ahdî 199a.

⁵⁶ Ahdî 195a.

⁵⁷ Ahdî 160a. Aşağıda bk. 294.

Dergüzinli Latifî⁵⁸ gibi şairlerin yanında Rum'a gelen Acem edebiyatı meraklıları ve Rum şairleri ile aşına olan, sevilen bir musahip ve satranç oyuncusu Sultaniyeli Haverî de bu sebeplerden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'na gelmişti.⁵⁹ Bu kişilerin hangi zaman diliminde imparatorluğa geldikleri genelde bilinmediği için, 1555 yılında Osmanlılar ile Safeviler arasında yapılan Amasya Antlaşması'nın bu gidiş gelişlerin üzerinde ne ölçüde olumlu bir etki yaptığını kestirmek mümkün görünmüyor. Ahdî'nin verdiği bilgilerde bu yolculuklar dikkate alınacaktır.

İran ve Maverâünnehir'den şairler bu sefer de, daha önce Hamidî ve Mualî'nin ulaştığı gibi, başka ülkelere yaptıkları uzun yolculukların ardından, yani bir nebze dolambaçlı bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na ulaştılar. Bunda muhtemelen on altıncı yüzyıldaki politik sebeplerin bir rolü vardı. Öncelikli istikametleri o zamanlar Osmanlı hâkimiyeti altında bulunsa da hac şehri olmaları sebebiyle bir nevi özerk statüsü olan ve tam anlamıyla Rum kavramının kapsamına girmeyen kutsal Mekke ve Medine şehirleriydi. Daha önce de anılan Mir Kadri, Latifî ve ayrıca Bistamlı Muradî⁶⁰ (ö. 970/1562-3) isimli şairler bu şekilde gelmişlerdi. Osmanlılar ve can düşmanları Safeviler arasındaki coğrafi çekişmelere benzer şekilde on altıncı yüzyıl başında Timurlu egemenliğinin yerini Özbeklerin aldığı Maverâünnehir'den gelen seyyahlar için Tatar coğrafyasına giden yol, kimi zaman Deşt-i Kıpçak'tan geçiyordu. Yahya Semerkandî'nin oğlu Hizanî bu yol üzerinden 928/1521-2'de Osmanlı'ya gelmiş ve sonradan Mekke'ye gitmişti. Kazvinî, Hizanî'nin varlığından Gürkanîⁱⁱⁱ egemenliğini Hindistan'da kuran Babur'un (ö. 1530) yazdığı bir gazel sayesinde haberdar olmuş ve bu gazel çok hoşuna gittiği için de metninde alıntılanmıştır.⁶¹ Ahdî'nin çağdaşı ve bir gezgin olan İmad-ı Acem Semerkandî, Rum'a gelmeden önce Hindistan'a gitmiş, oradan da Mekke ve Medine'ye varmıştı.⁶² "Ayaklu cönk" olarak anılan Heratlı Hemdemî birçok şiiri ezberden okuyabildiği için önemli hac yolcularından biri olmalıydı. O, bu "şâhib-kemâl" insanları ararken önce Kerbela ve Necef'e sonra da Mekke ve Medine'ye yolunu çevirmişti.⁶³

Farklı devletlerden âlimlerin veya şairlerin kişisel buluşmaları—sırf bazı şiirler veya mısralar için bile olsa—eserlerini birbiriyle değiştirmek ve karşılıklı olarak birbirlerini teşvik etmek için vazgeçilmez bir yoldu. 940/1533-4'te Tebriz'de doğan, Afşarların Kızılbaş koluna mensup Sadıkî Beg ile ünlü Osmanlı şairi Bakî'nin (ö. 1600)⁶⁴ karşılaşmaları bunu gösterir. Türkçe ve Farsça şiir yazan, ayrıca Acem'den gelen bir ressam olarak da öne çıkan bu pek marifetli Türk, Şah Abbas'ın (1588-1629) kütüphanecisiydi (kitâbdâr).⁶⁵ Henüz iki şair de gençken Halep'te yolları kesişmişti. Bu rastlaşma muhtemelen 963-967/1555-1560 yılları arasında

⁵⁸Ahdî 203b; (aynı isimli Osmanlı şairi ile karıştırılmamalı). Hammer-Purgstall onu "Mahmud-ı hurd" yerine "Mahmud-ı har" (yani eşek Mahmud) olarak anar (GOD II, 517).

⁵⁹Ahdî 147b-148a.

⁶⁰Ahdî 211b.

⁶¹Kazvinî 377.

⁶²Ahdî 184a/b.

⁶³Ahdî 225b, daha sonra İstanbul'a geldiği konusunda bir veri yoktur ancak Ahdî eseri için malzemeyi orada toplamış olduğundan bu durum kabul edilebilir.

⁶⁴Bakî hakkında bk. Köprülü İA II, 243; şiir için bk. Rypka, *Bâqî*.

⁶⁵Sadıkî'nin hayatı hakkında bk. Hayyampur tarafından yayımlanan *Mecmaü'l-havas*'ın giriş bölümü ve orada anılan kaynaklar; ayrıca Kadı Ahmed 191.

olmalıdır, zira Bakî bu yıllarda orada bulunuyordu.⁶⁶ Bu karşılaşmaya dair bilgiyi Sadıkî'nin Çağatayca yazdığı ve zamanın iki büyük Osmanlı şairi olan Necatî (ö. 1509)⁶⁷ ile dostu Bakî'den bahsettiği biyografik eser *Mecmaü'l-havas'* ta buluyoruz.⁶⁸ Sadıkî eserinde bu iki şairin birçok şiirini vermiştir; kuşkusuz bunları Bakî'den öğrenmişti. Bakî ve Sadıkî'nin Halep'te sık sık bir araya geldikleri anlaşılıyor; her ikisi de zamanlarının büyük bir kısmını karşılıklı şaka-laşmalarla geçiyorlardı.⁶⁹ Bu karşılaşmanın hatırası Sadıkî'yi bir Kızılbaş beyi için oldukça dik-kat çekici bir Sultan Süleyman tasviri yapmaya yöneltmişti: Buna göre Sadıkî sultanı adil, hayırsever, halkının gözeticisi ve şairlerin dostu gibi niteliklerle tanımlıyor ve hatta Sultan Süleyman'ın Muhibbî mahlasını seçmesinin Amasya Antlaşması ile ilişkili olduğunu, çünkü bu adın muhabbet (sevgi, dostluk) için bir kanıt olduğu söylüyordu.⁷⁰ Osmanlılar ile Safeviler arasında devam etmekte olan güvensizlik ve Anadolu'daki Kızılbaşlara karşı devletin sert tutumu düşünülürse bunun cüretkâr bir çıkarım olduğu söylenebilir.⁷¹ Sadıkî, Osmanlı egemenliği altındaki Arap diyarlarına—Rum coğrafyasından açıkça kaçınmaktaydı—yolculuklarında, kendisine başka bir Osmanlı dost, hem de çok önemli bir dost buldu: İskender Paşa'nın oğlu, Yemen Valisi Mehmed Paşa.⁷² Sadıkî onu Arapça, Farsça ve Türkçede eşit derecede başarılı bir şekilde kendini ifade edebilen büyük bir Acem dostu (İrândüst) olarak yüceltir. Sadıkî, Mehmed Paşa ile peygamberin torunu Hüseyin'in Kerbela'daki mezarına gittiği sırada Mehmed Paşa, Hüseyin'e kırk beyitlik bir mersiye yazmıştı.⁷³

İran ve Maverâünnehir'den gelen şairler, âlimler ve de sanatçılar için esas çekici olan şey, beklenildiği üzere, sultanın ikamet ettiği ve entelektüel yaşamın merkezi olan Osmanlı İmparatorluğu başkentiydi. Orada ülkenin büyük âlimleri ile fikir alışverişi yapma ve sanat ile bilim alanlarında rekabet etme olanağı bulunuyordu. Şayet kişinin kendi becerisi rakiplerinkinden üstünse bu durum ona itibar, para ve hatta şöhret ile zenginlik de getiriyordu. Elbette başkente ayak basmak herkes için söz konusu değildi; kimisi taşrada mola veriyor veya orada son ikametgahına yerleşiyordu. Bu duruma Doğu'dan gelen kuzey kervan yolunun geçtiği Orta Anadolu'daki Rum Eyaleti⁷⁴ iyi bir örnek teşkil ediyor. On beşinci yüzyılın ikinci yarısında Halvetiye tarikatı bu güzergâh üzerindeki Erzincan (ki eyalet dâhilinde değildi) ve Amasya gibi duraklar aracılığıyla Şirvan'dan Hazar Denizi'ne değin tüm imparatorluk boyunca yayılmıştı.⁷⁵ Eyaletin başkenti Amasya o yıllarda şehzade sancağıydı. Şehir, sonradan sultan olacak II. Bayezid'in 1457-1481 yılları arasındaki ve onun talihsiz oğlu Ahmed'in

⁶⁶ İA a.g.y.

⁶⁷ Necatî hakkında bk. Tansel, İA IX, 154 ve Tarlan, *Necatî Beg Dîvânı*, "Giriş".

⁶⁸ Sadıkî 115 ve sonrası. Çağatayca metnin 117. sayfasında bir Rumlu olarak anılan Şahkulu Beg, Hayyampur'un çevirdiği gibi Rum'dan gelen (*ez ehl-i Rûm est*) kişilerden değil, bu isimdeki Kızılbaş kökenli bir kabilenin mensubudur.

⁶⁹ Sadıkî 115. Ayrıca bk. Rypka, *Bâqî*, 73.

⁷⁰ Sadıkî 15. Sadıkî burada alıntılacağı sultanın şiirlerini Bakî'den duymuştu.

⁷¹ Sohrweide, *Schiiten Anatoliens*, 186.

⁷² Bk. S'O IV, 130; 1592'nin başlarında Revân (Erivan) valisi oldu, ardından vefat etti.

⁷³ Sadıkî 33.

⁷⁴ Bu eyalet hakkındaki ayrıntılar için bk. Gökbilgin, *Rûm*. Daha geniş manadaki Rum kavramından ayırmak için burası daima Rum Eyaleti diye anılır.

⁷⁵ Ayrıca bk. Kissling, *Chalvetije*, 240-3.

1482'den 1513'teki ölümüne dek olan şehzadelik dönemlerinde altın çağını yaşamıştı.⁷⁶ Bayezid ve Ahmed'in şehzade olarak orada geçirdikleri uzun süre sayesinde şehzade saraylarında canlı bir kültürel yaşam neşet etmiştir. Babası Buhara'dan göç edip Amasya'ya yerleşmiş olan ünlü hattat Şeyh Hamdullah b. Mustafa Dede (ö. 926/1519-20) burada önemli bir mevki edinmişti. İyi bir okçu ve yüzücü olan Hamdullah, II. Bayezid'le yakınlaşmış ve bir şehzade olarak Amasya'da bulunduğu sırada ona hat dersleri vermiştir.

Bayezid'in tahta çıkışını müteakip o da sultanla beraber İstanbul'a gitti.⁷⁷ Hamdullah'ın hüsn-i hat meşkinde aynı rahleden geçen arkadaşlarından biri Emir Efendi⁷⁸ veya Küçük Emir⁷⁹ olarak tanınan ve sonradan ilmiye kariyerine yönelen Seyyid İbrahim'di. Babası Acem'den gelmiş ve Amasya'nın Yenice kazasına yerleşmişti. Amasya'da bulunduğu sırada Şehzade Bayezid'i etkileyen büyük ve keramet sahibi bir veli olarak sayılmasına rağmen, babasının adı bilinmemektedir. Ancak şehzadeyi içindeki av tutkusunu dizginlemeye ikna etmesine bakılırsa, Bayezid'i sık sık ziyaret etmiş olmalıdır. Seyyid İbrahim'in babası yaşamının sonuna kadar Amasya'da kalmış gibi gözüküyor. Oğul İbrahim ise sonradan yeni vatanını bırakıp eğitim için Bursa'ya gitmiş, eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderris olarak çalışmıştı. Doksan yaşının üstünde ve evlenmemiş olarak 935/1528-9'da İstanbul'da vefat etmiştir. Vefat ettiğinde ondan geriye Eyyub el-Ensari'nin mezarı civarında (bugünkü Eyüp semti) bulunan ve I. Selim tarafından oradaki medreselerin hocaları için vakfedilen bir ev kalmıştır.⁸⁰

Görünüşe bakılırsa adının Maveraünnehir'den geldiğini gösteren bir takıya sahip olması dışında hakkında hiçbir şey bilmediğimiz Mevlana Semerkandî isimli birinin üç oğlu II. Bayezid döneminde Rum Eyaleti'nin Amasya ve Sivas'tan sonraki üçüncü önemli şehri olan Tokat yakınlarında bulunan Kazabad'daki⁸¹ Reis Köyü'nün sahipleriydi. Tokat konusunda, Türkmen görünümlü bir Acemoğlu (Türkmen-şekil bir 'Acemzâde)⁸² şair olan Valihî'nin de buradan geldiğini görüyoruz. Şehirliilerin gözünde saygın bir konumları olmayan Türkmenler ile karşılaştırmayla burada kastedilen muhtemelen Valihî'nin yaşam tarzıydı, çünkü hoş sesi ve düzgün telaffuzu sayesinde pazar yerlerinde dilenebiliyordu. Valihî'nin Türkçeye sağlam bir hâkimiyeti olmalıydı. Kendisi aynı zamanda büyük bir hayranı olduğu Osmanlı şairi Necatî'nin şiirlerini ezberden okuyabiliyordu. Valihî, I. Selim döneminde (1512-1520) öldü.⁸³

⁷⁶ Bk. Alderson, *Ottoman Dynasty*, 22; burada Anadolu'daki şehzade sancaklarının bir listesi verilmiştir. Bu uygulama on altıncı yüzyıldan sonra kaldırılmıştır.

⁷⁷ Hamdullah konusunda bk. Ayverdi, *Hattatlar*, 26-38 (burada onun hatlarından örnekler de yer alıyor). Habib 79-81; Huart, *Calligraphes*, 108-12 (bu eser pratikte, Habib'in eserinin hataları düzeltilmeden yapılmış bir çevirisidir). Alpaslan, REI XXXV (1967), 221.

⁷⁸ TKZ 200.

⁷⁹ Mustakimzade 46.

⁸⁰ TKZ 200-03/Mecdi 319-23. Ayrıca Sadeddin, 560-64 (muhtemelen TKZ'ye dayanarak) ve Mustakimzade 46. TKZ'ye göre İbrahim, II. Mehmed döneminde padişahın torunu şehzade Korkud'un lalasıydı (1470-1513; İbrahim hakkında bk. Gökbilgin İA VI, 855 ve sonrası).

⁸¹ Gökbilgin, *Rûm*, 58.

⁸² Latifi — matbu — (İstanbul 1314/1896-7), 354 ve Rescher'in çevirisi 290; benim kullandığım el yazması 151a'da yalnızca "Acemoğlu" olarak geçiyor.

⁸³ Latifi a.g.y.

Ahdî'nin belirttiğine göre⁸⁴ Sultan Süleyman devrinin (1520-1566) eğlence anlayışının hoşluğuna vakıf bir şairi ve de iyi bir müzisyeni olan Acem Sirfî, Tokat'a yerleşmişti. İyi bir musahip olma becerisi, çokça değer verilen ve bu sebeple biyografik eserlerde sıkça bahsi geçen bir meziyetti. Böylece Ahdî, Buhara'dan gelip Osmanlı İmparatorluğu'nda vebadan ölen şair Cidalî'nin şiirinin makbul, ancak musahipliğinin daha iyi olduğunu aktarmıştır.⁸⁵

On beşinci yüzyılın ortalarında Rum Eyaleti üzerinden kervanlarla Batı'ya gelen âlim-seyyahların bir kısmı Amasya'da değil, oranın kuzeybatısında bulunan Kastamonu'da konaklamıştır. Kastamonu o zamanlar bağımsız Türk Emiri İsmail Beg İsfendiyaroğlu tarafından yönetiliyordu ve II. Mehmed 865/1460-1 yıllarında burayı İsmail Beg'den alacaktı.⁸⁶ İsmail Beg sanat ve bilimle ilgilenen biriydi ve İslam üzerine yazılmış Türkçe didaktik bir eser olan *Hulviyat-ı Sultanî*'nin yazarı olarak bilinirdi.⁸⁷ İsmail Beg'in sarayında, temel öğrenimini Semerkant'ta tamamlamış olan Fethullah Şirvanî'yi⁸⁸ ve Acem'de eğitimini tamamladıktan sonra Kastamonu'ya gelen, İsmail Bey'in kendisini büyük bir hürmetle karşıladığı Seyyid Ali el-Acemî'yi görüyoruz. Bu sıralarda Seyyid Ali el-Acemî daha güçlü olan Osmanlı Beyliği sarayına geçti; II. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında, onun huzurunda diğer âlimlerle ilmî meseleleri tartışma imkânı da buldu.⁸⁹ Tebrizli bir hekim olan Mevlana Kemaleddin ise Kastamonu'yu II. Mehmed bu emirliği fethettikten hemen sonra terk etmişti. Ardından da İstanbul'a giderek Mahmud Paşa Pazarı'nda bir muayenehane açmıştır. Orada kısa sürede tanınan ve iyi paralar kazanan bir hekim olduğundan kendisine İstanbul'da bir ev satın alabildi. II. Mehmed çok kereler Mevlana Kemaleddin'in saray hekimi olmasını istemiş ancak o reddetmişti. II. Mehmed'in halefi II. Bayezid döneminde ise saray hekimliği makamını ilk kabul eden kişi, Mevlana Kemaleddin'in Ahî Can ya da Ahî Çelebi olarak bilinen oğlu Mahmud'dur.⁹⁰ II. Mehmed'in son dönem saray şairlerinden daha önce adı geçen Hamidî de geçici olarak Kastamonu'da kalmıştır. Bu bilgiyi, 865/1400-1 yılında saltanatının son döneminde olan Emir İsmail'e yazılan bir methiyeden⁹¹ öğreniyoruz. Aynı yıl onu Sadrazam Mahmud Paşa'ya kaside biçiminde bir methiye yazdığı Bursa'da buluyoruz.⁹² Hamidî, on beş yıldan fazla bir süre Mehmed'in saray şairi olmuş ve 881/1476-7'de yeteneksizliği sebebiyle Bursa'ya sürgüne gönderilmişti.⁹³ Ölüm yılı bilinmemektedir.

Hamidî'nin genç bir çağdaşı ve tıpkı onun gibi bir şair olan Kabulî ile 1472'de⁹⁴ Amasya'da, Şehzade Bayezid'in sarayında karşılaşılıyor. Kabulî, İstanbul'da sultana

⁸⁴ Ahdî 173b.

⁸⁵ Ahdî 140a/141b

⁸⁶ J.H. Mordtmann *IA V*'de, 1074. Babinger, *Mehmed*, 203-35

⁸⁷ Rieu, *Turkish Manuscripts*, 11 ve sonrası.

⁸⁸ TKZ 64/Mecdî 125.

⁸⁹ TKZ 61/ Mecdî 121. 860/1455-6 yılında öldü.

⁹⁰ TKZ 274, babadan sadece oğlu ile bağlantılı olarak bahsedilmektedir. Mecdî 422, babaya ve Mehmed adını verdiği oğula ayrı bölümler ayırmıştır.

⁹¹ Hamidî 317-21.

⁹² a.g.e. 284-86. Mahmud Paşa 1453 yılında Sadrazam olmuş ve 1474 yılında idam edilmiştir. Bk. Babinger, *Mehmed*, 118, 355.

⁹³ Hamidî, "Mukaddime", 14-27.

⁹⁴ Aynı yıl Ali Kuşçu, Rum'a geldi, bunun üzerine Kabulî bir şiir sundu; bk. 266.

saygısını sunmak üzere Amasya'ya geldiği yılda (1471/2?) sultan için bir kaside kaleme almıştı.⁹⁵ Ancak Ertaylan'ın muhtemelen haklı bir şekilde varsaydığı gibi,⁹⁶ görev gereği babasını bu yabancı şairin gelişi konusunda bilgilendirmiş olması gereken şehzadenin onayı olmadan Kabulî bu kasideyi göndermemişti. Kabulî'nin İstanbul'a yapacağı yolculuk kısa süre içerisinde gerçekleşecekti. Kabulî, 880/1475-6 yılında, yine aynı yıl İstanbul'da Giyas-ı İsfahanî tarafından istinsah edilen ve II. Mehmed'e atfedilen Farsça divanını tamamlamıştı. Kabulî o sırada 39 yaşındaydı⁹⁷ ve ölümüyle ilgili olarak Hamidî'nin düştüğü tarihten bildiğimiz üzere üç yıl sonra vefat etti.⁹⁸

Şimdiye kadar söylenenlerde yabancı diyarlardan gelen bu şairlerin meziyetlerini daha en baştan kanıtlamak zorunda oldukları sultanlara, şehzadelere veya makam sahiplerine kendilerini tanıtmak için nasıl hareket ettikleri gösterildi. Bu şairler tıpkı Amasya'da Kabulî ve Şehzade Bayezid arasındaki durum gibi padişahlara, şehzadelere veya ileri gelenlere, bu kişilerin beğenmeleri hâlinde şairleri doğrudan yüz yüze bir görüşmeye götürebilecek methiyelerini gönderirdi.⁹⁹ Ekabirin dikkatini çekmek ve buna bağlı maddi kazançlara erişmek kesinlikle kolay değildi, ayrıca rakiplere karşı kendini koruyabilmek için sürekli çaba sarf etmek gerekiyordu. Gezgin şairlerin bir kısmı tıpkı yerli şairlerde olduğu gibi hayatlarını bir ana meslek olarak şiir sanatıyla değil başka şekillerde kazanacaklardı. Eminî Semerkandî, Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından (1520) kısa bir süre sonra Mekke'den İstanbul'a gelip sultanın cülusu için Farsça bir kaside kaleme almış, karşılığında Sadrazam İbrahim Paşa'dan¹⁰⁰ şaire üç bin akçe ihsan edilmişti. Eminî bu para ile ticaret yapmaya başlamıştı. Bu girişim konusunda Kazvinî, Eminî'nin kâr getirmeyen bir ticaretle uğraşan kişilerden olmaması dileğinde bulundu.¹⁰¹ Muhtemelen fakir ve dindar bir adam olan Eminî için uzun vadede sarayın hizmetinde kalmak istememesi onun dindarlığının bir neticesi de olabilir.

Tıpkı şairler gibi âlimler de bilgi ve becerilerini kanıtlamak zorundaydılar. Şair, âlim ve hattat Şah Kasım b. Şeyh Mahdumî, Sultan Selim tarafından, nedimi şair ve âlim Halimî'nin tavsiyesi üzerine, Tebriz'den İstanbul'a getirildi.¹⁰² Bir gün padişah, aynen babası gibi beliğ ve bilgili olup olmadığını anlamak için onu bir araya gelmiş bir topluluğun önünde (âlimlerin önünde?) imtihan etmişti.¹⁰³ Bunun üzerine Şah Kasım, ezbere bildiği bazı Kur'an ayetlerini tereddüde düşmeden yorumlamış¹⁰⁴ ve hitabeti sultanı o kadar etkilemişti ki, sultan onu kadı, vaiz ya da müderrislik gibi bir mevkie atamadan doğrudan maaşa bağlamıştı.¹⁰⁵ Şah Kasım bir şair olarak da kendini göstermişti. Aile dostu Âşık Çelebi'ye göre 946/1539-40'ta vefat

⁹⁵ Kabulî 99.

⁹⁶ a.g.e., "Mukaddime", 17.

⁹⁷ a.g.e. 350 ve "Mukaddime" 8.

⁹⁸ Hamidî 340. Kabulî, "Mukaddime" 20.

⁹⁹ Kabulî 111-14.

¹⁰⁰ Gökbilgin İA V, 909'a göre 1523'te Sadrazam oldu.

¹⁰¹ Kazvinî 406/7 şiirde geçtiği şekliyle.

¹⁰² Sohrweide, *Schiiten Anatoliens*, 143 ve not 304.

¹⁰³ Bir müderris pozisyonuna başvuruların gireceği sınavlar hakkında genel bilgi için bk. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 63. Ali Minik 49.

¹⁰⁴ Âşık Çelebi 234a; Mecdî (TKZ anlatısına ek olarak) 455.

¹⁰⁵ Âşık Çelebi a.g.e.; TKZ 289/ Mecdî 454.

etmiştir.¹⁰⁶

Şah Kasım'a benzer şekilde, Osmanlı tarafında ekseriya Acem'deki eğitim günlerinden tanıdık dostları ve hâimleri olan, durumu elverişli başka kimseler de vardı. Makamlarının gücü dolayısıyla himayesindekileri padişaha tavsiye ederek bir mevki veya gelir elde etmelerine yardımcı olma imkânına sahip devlet adamları, bu şair ve âlimler için büyük birer nimetti. İleride kazasker olacak ancak bu esnada Bursa kadısı olan ve Sirac-ı Hatib'i İran ve Maverâ-ünnehir'deki öğrencilik yıllarından tanıyan Alaeddin Ali (b. Yusuf b. Şemseddin el-) Fenarî,¹⁰⁷ Sirac-ı Hatib'i II. Mehmed'e tavsiye etmiş ve sultan da Sirac-ı Hatib'in bir vaaz icrasını sınama amaçlı dinledikten sonra onu İstanbul Fatih Cami vaizliğine atamıştır.¹⁰⁸ En parlak günlerini II. Bayezid döneminde yaşayan çok yönlü bir âlim olan Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi (1456-1516) özellikle Doğu'dan gelen bilginlerin ve edebiyatçıların hâmisi olarak olağanüstü bir rol oynamıştı. Müeyyedzade, Amasyalıydı ve Bayezid'in Amasya'daki şehzadelik döneminde onun bir arkadaşıydı. II. Mehmed, görünüşe bakılırsa Müeyyedzade, şehzadeyi safahata düşkün bir hayat tarzına sürüklediği için hakkında idam kararı çıkartmıştır ama Bayezid tam zamanında kaçması için ona para ve at vererek yardım etmiştir.¹⁰⁹ Müeyyedzade, Halep'te kısa bir süre kaldıktan sonra Acem'e gitti ve Şiraz'da o zamanların ünlü âlimi Mevlana Celaleddin Devvanî'nin (ö. 908/1502-3) yanında uzun yıllar tahsil gördü.¹¹⁰ Kendisi ancak 1483 yılında, yani Bayezid'in cülusundan sonra, ileride en yüksek makamlara yükselip 907/1501-2 yılında kazasker olacağı Rum'a geri dönebilmiştir.¹¹¹ Sürgün yıllarında çeşitli yardımlar görmüş olduğu Acem'deki eğitim döneminin hatırasıyla medresedeki arkadaşlarına veya Devvanî'nin talebelerine Osmanlı İmparatorluğu'nun yolunu açmıştır. Böylece Devvanî'nin damadı olan ve Muzaffer Damadî¹¹² olarak da bilinen Muzaffereddin Ali Şirazî İstanbul'a geldiğinde Müeyyedzade onu saygıdeğer bir şekilde karşılayıp sultana tanıtmıştı. Bu tavsiye sayesinde sultan, Muzaffereddin Ali'yi önce Mustafa Paşa Medresesi'ne sonra ise Fatih Cami'nin sekiz medresesinden birine müderris olarak atamıştır. Muzaffer Ali ilerleyen dönemde kör olmuş ve 922/1516-7 yılında Bursa'da vefat etmiştir.¹¹³ Muzaffer Ali'nin oğlu şeyh Fethullah

¹⁰⁶ Âşık Çelebi 324b. TKZ 289'a göre 948/1541-2'de veya Mecdî 455'e göre 949/1542-3'te öldü. Mustakimzade 699'da yanlış olarak 990(!)/1572-3 yılı verilir; ayrıca Habib 74 ve Huart, *Calligraphes*, 99 da 909/1503-4 yılını verir. Âşık Çelebi 324a/b'de Şah Kasım'ın bitmemiş tarih eseri olan *Tevarih-i al-i Osman* eserinin Sultan Süleyman ile ilgili açılış cümlelerini alıntılar; ayrıca TKZ 289/Mecdî 454/5. Ayrıca bk. 295.

¹⁰⁷ Onun hakkında bk. TKZ 116-20/Mecdî 199-204; Sadeddin II 501-3. Vefat tarihi 901/1494-6 ya da 903/1497-8 yılıdır. Ayrıca bk. Babinger, *Mehmed*, 529.

¹⁰⁸ Bk. 297 ve oradaki kaynak.

¹⁰⁹ Sefih yaşam tarzı dolayısıyla, Abdulvasi isimli başka biri daha sonra Bayezid sultan olduğu zaman ondan kaçmak zorunda kalacaktı. Bk. 268, not 36.

¹¹⁰ Bk. Browne III, 444; EI I, 973; ayrıca Roemer, *Staatsschreiben*, 195, not. 1. Caskel, *Mahdî des 15. Jahrhunderts*, 70'e göre, hayatının son demlerinde Şii olmuştur. Aubin, *Notables*, 19'da öğrencilerinin daha sonra hem Şii hem de Sünni tarikine girdiklerine dikkat çekilir.

¹¹¹ Müeyyedzade'nin hayatı hakkında bk. Gökbilgin'in IA VIII, 786-90'deki ayrıntılı makalesi; ayrıca Gibb II 29-31. Kissling, *Chalvetiije* isimli eserinde, "Abdurrahman Efendi diye biri" (244, *Amasya Tarihi* III, 231'e dayanarak) ile "ölüme mahkum edilen âlim" (245, TKZ 191, not 1'e dayanarak) burada ele alınan kazasker ile aynı kişi olduğunu fark etmemiştir.

¹¹² Sadeddin II 572.

¹¹³ TKZ 215/Mecdî 340; Sadeddin II, 572.

ise 920/1514-6 yılında genç bir yaşta Bursa'da vebadan¹¹⁴ ölmüştür. Muhyiddin Mehmed b. Abdülevvel Tebrizî (ö. 963/1555-6) babasının Müeyyedzade ile tanışıklığı sayesinde Ali Şirazî gibi destek görmüştür. Bu durum sayesinde İstanbul kadılığına dek yükselen Muhyiddin Mehmed b. Abdülevvel Tebrizî aynı zamanda fasih bir üsluba sahip bir şair ve hattattı. Kendisi Saçlı Emir olarak da tanınırdı.¹¹⁵ Onunla benzer sebepten aynı lakabı almış olan Şeyh Osman'ın (ö. 1595) bildirdiğine göre Muhyiddin Mehmed, görünüşe bakılırsa İran seyitlerinin (sādāt-ı A'cām) geleneğini müteakip uzun saç bıraktığından dolayı bu lakapla anılır olmuştu.¹¹⁶ Devvanî'nin bir diğer talebesi, bu yazıda da adı birçok defa geçen Şah Muhammed Kazvinî'ydi. Kazvinî henüz Mekke'deyken Müeyyedzade, II. Bayezid'e kendisinden övgüyle bahsetmiş ve böylece Müeyyedzade'nin himayesinden dolayı olarak yararlanmıştı.¹¹⁷

Sultan Süleyman zamanında bir hâmi olarak Kazasker Kadrî Efendi ile karşılaşıyoruz.¹¹⁸ Burada bizi ilgilendiren şey, Kadrî Efendi'nin 1535-1536 yıllarında sultanın maiyetinde İran seferi sırasında Tebriz'e geldiğinde burada tanıştığı Hamedanlı¹¹⁹ şair ve münşî Sehabî ile olan dostluğudur. Kadrî Efendi onun entelektüel meziyetlerine değer vererek düşman toprağında onunla ilişkisini sürdürmüştür. Osmanlı birlikleri geri çekildiğinde Sehabî, Kadrî Efendi'nin birlikte Rum'a gitme teklifini kabul etmiştir.¹²⁰ Dönüşte Kazasker Kadrî Efendi kendisine bir maaş bağlamış¹²¹ ve onu Gazalî'nin *Kimya-i Saadet*'ini Türkçeye tercüme etmekle görevlendirecek¹²² olan sultana takdim etmiştir. Sehabî, Şiiliğe yakın duran Nurbahşiye¹²³ tarikatının bir üyesiydi; 971/1563-4 yılında vefat etmiştir.¹²⁴

Horasanlı Basirî'nin İstanbul'a adım atmasını, Osmanlılar ile olan değil de İran'ın ekabiri ve büyük âlimleri ile olan iyi ilişkileri kolaylaştırmıştır. Hakkında aktarılanlara göre Basirî, Camî ve Ali Şir Nevaî'den tavsiye mektupları almakla birlikte onların eserlerini ve gazellerini de yanında getirmişti.¹²⁵ Âşık Çelebi'nin sözlerine göre Basirî, Herat'ta o kadar saygın bir şairdi ki Ali Şir'in *Mecalisü'n-nefais*'inde kendisinden söz edilmekteydi.¹²⁶ Âşık Çelebi'nin bu sözleri onun *Mecalis*'in Kazvinî tarafından hazırlanmış Farsça versiyonundan haberdar olduğunu düşündürmektedir çünkü bu eserin benim kullandığım Çağatayca nüshasında ve aynı şekilde Fahri Heratî tarafından hazırlanan *Mecalis*'in Farsça tercümesi *Letaifname*'de de Basirî adı ile

¹¹⁴ Kazvinî 389.

¹¹⁵ TKZ 305/Mecdî 482. Göyünç, *Ruûs*, 20-21'deki bir atama kaydında ondan bahsedilir.

¹¹⁶ Bk. Ataî 463 ve *Tarikatname*, Staatsbibliothek el yazmaları, Marburg, Ms. or. oct. 2772, varak 1b. Ayrıca Gölpinarlı, *Melâmilik*, 68'de şeyhin adı Haşimi Seyyit Osman'dır.

¹¹⁷ TKZ 216/Mecdî 341; Sadeddin 573.

¹¹⁸ Kadri Efendi hakkında Âşık Çelebi 292a-97a'ya göre, 985/1551'de ölmüştür (varak 293b). TKZ 283'de Kadri Çelebi Abdulkadir olarak geçer; Mecdî 441-43'te ölüm yılı olarak 955/1548'i verir. Bk. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, 64 ve 119, not 1.

¹¹⁹ Âşık Çelebi 193b; Kınalızade 122b; Riyazî 60a. Ahdî 161a'ya göre Dergüzin'den.

¹²⁰ Burada 199. nottaki gibi, Ahdî sadece onun Rum'a gittiğini belirtir.

¹²¹ Ahdî 161a/b

¹²² Âşık Çelebi 194a'ya göre, 970/1562-3 tarihine kadar tercüme yapmamıştır. Kınalızade 123a; ayrıca a.g.e. Ahdî.

¹²³ Bk. EI III, 1038-39.

¹²⁴ Âşık Çelebi 193b.

¹²⁵ Latifî 47a/Rescher 75; Latifî'ye göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Nevaî'nin divanı ilk kez onun tarafından tanıtılmıştır. Âşık Çelebi 70b; Kınalızade 68a; Riyazî 29b'ye göre Bağdat'tan gelmiştir. — Basirî'nin yanında getirdiği gazellerin Ahmed Paşa (ö. 1497) üzerinde etkisi sorusu için bk. Gibb II 48, not 2 ve 365; ayrıca Köprülü İA I, 191.

¹²⁶ Âşık Çelebi 70b; ayrıca Kınalızade 68a ve Gibb II, 365.

nadiren karşılaştım. Ama o muhtemelen Kazvinî'nin tercümesine yapılan ve şair hakkında çok az şey öğrenebileceğimiz zeylde¹²⁷ yer almaktadır. Sehî'nin aktardığı üzere¹²⁸ Basirî, İstanbul'da Şehzade Uğurluoğlu Göde Ahmed'e ulaşmıştı ya da onun hizmetindeydi.¹²⁹ II. Mehmed'in torunu ve II. Bayezid'in damadı olan — ki Bayezid aynı zamanda onun dayısıydı da — Göde Ahmed, İran'daki Akkoyunlu tahtını elinde bulundurduğu 1496'dan sonraki kısa dönem dışında hayatını Osmanlı İmparatorluğu'nda geçirmiştir. İran'daki bu macera 1497'de Göde Ahmed'in yaşamına mal olmuştur.¹³⁰ Göde Ahmed'in ayrılışı ve vefatından sonra Basirî, tıpkı Müeyyedzade gibi âlim ve şairlerin patronu olan İskender Çelebi'nin¹³¹ gözdesi olmuştur. Aşağıdaki anekdottan da anlaşılacağı üzere Basirî muzip bir adamdı. Bir Acem olarak, Şii "sapkınlığı"na meyletmekle ve Muaviye'den nefret etmekle itham ediliyordu. İskender Çelebi bir gün ona her ikisinin de "şâhib-i hazret-i resâlet-penâhî ve kâtib-i vehy-i ilâhî sahibi" olmasına karşılık neden Ali'yi severken Muaviye'yi sevmediğini sordu. Bunun üzerine şair lafını bilir bir şekilde, İskender Çelebi defterdar, Abdusselam da defterdar, ikisini de sevmeli miyim, diye cevap verdi.¹³² Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarının ilk döneminde her iki defterdar da bu makama sahipti.¹³³ Bu tam da Şii Safeviler ile Sünni Osmanlılar arasında düşmanlığın yıllardır hüküm sürdüğü bir döneme denk gelmekteydi. Ancak Basirî'nin cevabından da anlaşılana Şii eğilimi onun için bir tehlike arz etmemiş gibi görünüyor. Basirî 941/1534-5 yılında,¹³⁴ yaklaşık yetmiş yaşındayken ölmüştür. Kendisinin ölümü, hâmisî İskender Çelebi'nin dönemin sadrazamı İbrahim Paşa'nın İran seferi sırasında Bağdat'taki girişimi üzerine 8 Ramazan 941 (13 Mart 1535) tarihinde idam edilişi ile aynı zamana denk gelmektedir.¹³⁵

Timurlu Emiri Ebu Said (1427-1469) sarayında Mevlana Kutbeddin gibi önemli bir şahsiyet, siyasi bir firari olarak İstanbul'a geldiğinde, herhangi bir özel bağlantı veya tavsiye mektubu olmaksızın padişahın sarayında onurlandırılmıştır. Hekim olarak ilmine ve bilgisine değer veren II. Mehmed ona iyi bir maaş bağlamıştı.¹³⁶ Mecdî'nin dediği şekliyle Kutbeddin Ahmed,¹³⁷ Osmanlı Devleti'ne göç eden¹³⁸ ve Farsça kaynaklarda da sözü edilen az sayıda âlim ve şairden biridir. Handemir, Ebu Said'in saygın hekimi ve saray mensubu Kutbeddin en-Nesafî'nin bir süre Timurlu sarayında mühürdar¹³⁹ olarak çalıştığını bildirir. Osmanlı

¹²⁷ Kazvinî 381.

¹²⁸ Âşık Çelebi 70b (Uğurlu Sultân Ahmed olarak geçer), bk. Kınalızade 68a.

¹²⁹ Sehî 116'da Uğurluoğlu Sultân Mehmed olarak geçer; baba ve oğlu karıştırmıştır. Uğurlu Mehmed (ö. 1477), Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın oğludur ve 1474 yılında daha sonra kendisini kızı Gevher ile evlendirecek olan II. Mehmed'in sarayına kaçmıştır. Göde Ahmed bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Bk. Yınanç İA I, 261; Gökbilgin, *Akkoyunlu Ümerâsi*, 36-37.

¹³⁰ Yınanç a.g.e; ayrıca Gökbilgin a.g.e 37. — Âşık Çelebi (70b ve ona dayanarak Kınalızade 68a) aynı zamanda Basirî'nin Müeyyedzade kazaskerken Rum'a geldiğini söylerken kendisiyle çelişir, çünkü Müeyyedzade bu makama 907/1501-2'den önce ulaşmamıştır.

¹³¹ Âşık Çelebi 70b; ayrıca Kınalızade 68a. İskender Çelebi'nin bahçesi için bk. Erdoğan, *İstanbul Bahçeleri*, 156-58.

¹³² Âşık Çelebi 71a, satır 24.

¹³³ SO I, 345, ve III, 337. Abdusselam, defterdârlık görevini 932/1525-6 yılında bırakmıştır.

¹³⁴ Âşık Çelebi 71b; Riyazî 30a; Gibb II, 365. Latifi 47a, derkenarda.

¹³⁵ Gökbilgin İA V, 913.

¹³⁶ TKZ 142/Mecdî 235; Sadeddin II, 516.

¹³⁷ TKZ'ye ek olarak Mecdî a.g.y. Ayrıca bk. Babinger, *Mehmed*, 492.

¹³⁸ 903/1497-8 yılında İstanbul'da ölmüştür. Bk. Sadeddin II, 517; Mecdî 236.

¹³⁹ Handemir IV, 107.

tezkirecileri onu Acem şahlarının veziri olarak tanıtmışlar ve bu da Babinger'in onu itibarlı bir vezir ailesinin çocuğu olarak tasvir etmesine yol açmıştır;¹⁴⁰ doğrusu ise onun saygın bir hekim ailesinden geldiğidir. Onun babası, Handemir'in Mevlana Kutbeddin'den bağımsız olarak Uluğ Beg (ö. 1449) zamanının¹⁴¹ tanınmış ve eğitimli bir hekimi olarak bahsettiği Hekim Nefis-i Kirmani¹⁴² olmalıdır.

Sadece yüksek rütbeli şahsiyetler değil, aynı zamanda, iyi eğitimli oldukları müddetçe itibarlı ailelerin üyeleri de Osmanlı İmparatorluğu'nda hoş karşılanan konuklardı. Sultan Selim'in vefatından kısa bir süre önce, 926/1519-20 yıllarında, Semerkant'tan Rum'a gelen ve ünlü bir ailenin¹⁴³ genç bir mensubu olan âlim ve şair Şeyh Abdullah Şebistarî, padişah tarafından saygın bir şekilde ağırlandı ve hayatını idame ettirebileceği ihtiyaçları karşılandı.¹⁴⁴ Hatta Kazvinî bu genç adama olan saygısından ötürü sultanın onu ayakta karşıladığını iddia eder.¹⁴⁵ Şebistarî, Selim'in halefi olan Sultan Süleyman'ın¹⁴⁶ tahta çıkışından sonra, daha doğrusu uğruna bir Farsça kaside sunduğu¹⁴⁷ Rodos adasının 1522'deki fethinden sonra vefat etmiştir; mahlası Niyazi'ydi.¹⁴⁸

Zaman zaman İran'dan gelen âlimlerin makam ve itibar sahibi olduktan sonra, aşağıdaki durumlarda olduğu gibi, özgüvenlerinin kırıldığını hissettikleri zamanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nu terk ettikleri de oldu. Alaeddin Tusî aslında sultanların kendisine olan ilgisizliğinden pek de şikâyet edemezdi ancak yine de orada bir kereliğine kendini dezavantajlı bir konumda hissettiğinden ülkeyi terk etmiştir. Alaeddin Tusî, İran'da eğitim gördükten sonra II. Murad (1421-1451) tarafından iyi karşılandığı Rum'a gelmiş ve Bursa'da I. Mehmed'in medresesine müderris olarak yerleştirilmişti. II. Mehmed 1453'te fethedilen İstanbul'da Alaeddin Tusî'ye bir müderrislik verdi ve Eyüp'ün kuzeybatısında bulunan ve ona verildikten sonra Müderrisköy olarak anılan bir köyü ona bağışladı. Sultan bir defasında Mahmud Paşa eşliğinde onun dersine katıldığında, ondan o kadar etkilendi ki Tusî'ye 10 bin akçe ile bir hilat ve her bir öğrencisine 500 akçe ihsan etti. Tusî daha sonra Edirne'de II. Murad'ın medresesinde müderrislik yaptı. Bütün bu lütuflara rağmen Tusî, sultanın Mevlana Hocazade'nin¹⁴⁹ ilmî bir risalesini kendisinininkine tercih etmesini kaldıramadı. Hocazade her iki âlimin de risaleleri karşılığında aldıkları 1000 akçeye ek olarak bir de hilat elde etmişti. Bunun üzerine Tusî, Rum'dan ayrılmış, Tebriz üzerinden Maveraünnehir'e gitmiş ve

¹⁴⁰ TKZ 142/ Mecdî 235; Sadeddin II, 516; Babinger, *Mehmed*, 492. Elbette sultanın sarayında kendisini vezir olarak nitelemiş olabilir.

¹⁴¹ Handemir IV, 35. Babinger a.g.y.'e göre, babası Hekim-i Kirmani, Uzun Hasan tarafından infaz edilmiştir.

¹⁴² TKZ'ye ek olarak Mecdî 235. Sadeddin II, 516'da Mevlânâ Nefiseddin el-Kirmânî olarak geçer.

¹⁴³ Kazvinî 366'ya göre onun atası *Gülşen-i Raz'*ın yazarı Şeyh Mahmud Şebistari idi (bk. Browne IV, 37); Mecdî 456'ya (TKZ'ye ek) göre, 1511'de oğullarından biriyle Şahkulu isyancıları tarafından öldürülen Şeyh İbrahim Şebistari'nin oğluydu (bk. Sohrweide, *Schiiten Anatoliens*, 155-56). TKZ 290 onu sadece Şebistarizade olarak verir.

¹⁴⁴ Geldiği yıldan itibaren bilgi için bk. Kazvinî 367. Ayrıca TKZ 290/ Mecdî 456.

¹⁴⁵ Kazvinî 367. TKZ'de bu konu ile ilgili bilgi yoktur.

¹⁴⁶ TKZ 290/ Mecdî 456, yanlışlıkla Selim yazan (baskı hatası?) yer.

¹⁴⁷ Kazvinî 405; TKZ ve Mecdî a.g.y.

¹⁴⁸ Kazvinî 366, not 1; Mecdî 456. Kazvinî birkaç şiirinden alıntı yaparken, TKZ ve Mecdî'de onun bilimsel çalışmaları aktarılır.

¹⁴⁹ O, zamanının en önemli müderrislerinden biriydi ve 893/1487 yılında vefat etti. Bk. TKZ 87/Mecdî 158.

Semerkant'ta 7 Ramazan 887'de (20 Ekim 1482) vefat etmiştir.¹⁵⁰ Tusî bir âlim olarak "yanılmazlık iddiası" konusunda pek yalnız değildi. Meşhur Şeyhülislam ve müftü Kemalpaşazade (ö. 1543) onun için Sultan Süleyman'dan ölüm cezası talep etmişti çünkü bu kişi, kendisinin fıkıh eserinden bir pasajı, imtihan için hazırladığı yazıda çürütmüştü.¹⁵¹ Âlimler şimdi olduğu gibi geçmişte de muhtemelen mizaçlarına göre bu tarz kötülöklere maruz kalmışlardır; ayrıca bizi ilgilendiren döneme dönecek olursak sadece âlimler değil, devletin diğer ileri gelenleri de, örneğin, şairlerin kendilerini övgüden başka bir şeyle anmalarını kabul edilmez buluyorlardı. Esprili bir dizeye iliştilmiş bir eleştiri, yazarının hayatına mal olabilirdi.¹⁵² Muhtemelen zamanının en ünlü örneği, 1532'de Sadrazam İbrahim Paşa hakkında yazdığı alaycı dizeden dolayı sadrazamın emriyle idam edilen Figanî'nin talihsizliğidir.¹⁵³ Yukarıda çok defa bahsi geçen devlet adamı ve şair Ali Şir Nevaî de şair Bennaî'nin alaycılığını iyi karşılamamış ve bu sebeple Bennaî onun hıncından kurtulmak için kaçmıştır.

Muslihuddin Larî'nin¹⁵⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine sırt çevirmek için Alaeddin Tusî'den muhtemelen daha fazla geçerli nedeni vardı. İran'daki eğitiminden sonra Larî ilk önce Hindistan'a gitmişti. Kendisi orada, Baburlu sultanı Humayun'un hocası olmuştur; Humayun'un 1556 yılında ölümünden sonraki siyasi huzursuzluklar nedeniyle Mekke'ye hacca gitmiştir. Larî burada kısa bir süre kalmış olmalı, çünkü 964/1556-7 yılında (büyük olasılıkla 1557) onu Halep'te bir tüccar olarak görüyoruz.¹⁵⁵ Bundan kısa bir süre sonra da İstanbul'a gitmiş olmalı. İstanbul'da ulema ile çeşitli konular üzerine tartışmalarda bulunmuş ve Ebussuud ile bir araya geldiğinde "onun önünde kendini küçük ve bütünüyle önemsiz" hissetmişti.¹⁵⁶ Yine de Ebussuud ona günlük 50 akçelik bir müderrislik verdiğiğine göre ilmini çok da az bulmadığı anlaşılabilir. Ancak Larî maaşı kabul etmek için Ali ile konuşmaya tenezzül etmemişti. Ali'nin aktardığına göre, bazıları Ebussuud'un Larî'yi (sadece) 50 akçelik bir medreseye atayarak ona karşı sözünü (ğadr, görev ihlali) tutmamış olduğunu iddia ediyordu.¹⁵⁷ Onlara göre Larî'nin memnuniyetsizliğinin sebebi buydu. Larî sebebi ne olursa olsun İstanbul'u terk edip doğuya doğru yola çıkmıştı. Kendisi mezhep olarak ilk başta Şafi sonradan da Hanefi olduğu için Şii İran'a yerleşmeyi çok da düşünmemiş olmalıdır.¹⁵⁸ Bu nedenle, Amed'de ikamet eden Diyarbakır Eyaleti valisi İskender Paşa'nın kendisine gösterdiği kolaylık ona hoş gelmiş olacaktır. İskender Paşa onu önce kendisi ve oğlu için hoca olarak görevlendirmiş ve 967/1559-60¹⁵⁹ yılında Amed'de Hüsrev Paşa Medresesi'ne müderris olarak atamıştır. Larî bu dönemde padişahın gelen bir ferman ile Mevali-i Rum

¹⁵⁰ TKZ 58-60/Mecdî 117-20 (120'de ölüm tarihi). Bk. Babinger, *Mehmed*, 157, 531. Acem'den gelen ve II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde müftülük yapan Fahr-i Acem'in çağdaşıydı (a.g.e. 35 ve birçok yerde).

¹⁵¹ Ali Minik 49. "Suçlu"yu kurtarmak için padişaha değil, müftüye pek çok aracı göndermek gerekmişti.

¹⁵² Ayrıca bk. Rypka, *Bâqî*, 70.

¹⁵³ Figanî'nin hayatı hakkında bk. Karahan, *Figanî*, "Önsöz" XIII-XXIV.

¹⁵⁴ Tam adı için Ataî varak 170, satır 22; ayrıca bk. Babinger, *GOW*, 94.

¹⁵⁵ Ataî a.g.y.

¹⁵⁶ Ali Minik'in Reschers 68'deki çevirisinden.

¹⁵⁷ Ali, *KA*, 468a.

¹⁵⁸ Ataî a.g.y.

¹⁵⁹ Ataî 170.

arasına kabul edildi ve üç mülazım¹⁶⁰ alma hakkına sahip oldu, ki bu da onun yüksek rütbesinin dışarıdan da onaylandığını göstermektedir. Larî 1572’de Amed’de öldü.¹⁶¹

Şair Mir Kadri’nin yeterli ilgiyi görmediği için İstanbul’u yeniden terk etmesi münferit bir olay olmayacaktır. Mir Kadri daha sonra Halep’e yerleşmiştir. Ahdî onun başarısızlığından dolayı üzüntü duyar, çünkü ona göre Mir Kadri ilimlerde ve muamma¹⁶² sanatında çok bilgili ve İstanbul’da yaşayan Acemler ve Araplar arasında oldukça popülerdir.¹⁶³ Belki de Mir Kadri esas olarak bu çevrelerle ilişki içerisindeydi ve oranın yerli halkı tarafından çok az tanınıyordu.

İran ve Maveraünnehir kökenli göçmenlerin etnik aidiyetleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmamız dışında, Osmanlı İmparatorluğu’nda Acemlere özellikle iyi davranıldığını varsaymak için bence hiçbir neden yok gibi görünüyor. Gördüğümüz üzere, Osmanlı şairleri ve âlimleri gibi onlar da hünerlerini ve bilgilerini ispat etmek zorundaydı. Babinger’in bahsettiği,¹⁶⁴ II. Mehmed’in “Acemleri kayırması” her şeyden önce şair Lealî’nin iyi bilinen ve sık sık alıntılanan talihsizliğine dayanmaktadır. Lealî, Orta Anadolu’da bulunan Tokat’tandır ve ancak İran’daki seyahatleri sırasında edindiği iyi Farsça bilgisi nedeniyle kendine bir Acem süsü vermiştir ve Latifî’ye göre bilgisi ve entelektüel yetenekleri sayesinde de padişaha ulaşmıştır. Sultan da İstanbul Yedikule’de Kılıç Baba Tekkesi’nin, ki eskiden burası bir kiliseydi, bir zamanlar dervişi olan Lealî’yi ihya edip ona hüsnüniyetinin başka bir göstergesi olarak yardımlarda bulunmuştur. Aldatmaca ortaya çıkınca şair gözden düşmüş ve tekkeden de mahrum kalmıştır.¹⁶⁵ Sultanın sarayında başarılı olmak isteyen kişinin Acem (ya da Arap) olması gerektiğini söyleyen ünlü şiiirinde bu muameleye duyduğu kını dile getirmiştir.¹⁶⁶ Hem Sehî hem de Latifî—60 ila 80 yıl sonra—Acemlerin (II. Mehmed’in) zamanında yüksek itibara sahip olduklarını yazmalarına rağmen, Latifî, Lealî’nin hünerinden dolayı sultana erişebildiğini vurgular. Bana göre, tüm bu olaya gereğinden fazla önem verilmiş ve böylece Mehmed’in sarayındaki durum tek taraflı bir şekilde görülmüştür. Sultanın öfkelenildiği şey, muhtemelen, Lealî’nin Acem değil Rumi olması gerçeğinden daha ziyade, kendisine yönelik hilekârlığı olmalıdır. Meşhur şair Ahmed Paşa hakkında ayrıntıya girmememize rağmen, Mehmed’in Rum şairlerine de gösterdiği büyük ilgi bunu destekler. Sultan, sadrazamın seçkin bir şair olarak

¹⁶⁰ Ali, KA, 468a; Ali Minik 68 bunu şöyle ifade ediyor: Larî’ye mezun olan öğrencilerinden üç tanesini İstanbul’daki muidlik pozisyonuna önerme hakkı verilmiştir. Mülazım kavramı hakkında ayrıca bk. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 45.

¹⁶¹ Hayatıyla ilgili kaynaklar: Ali, KA, 468a; Ali Minik 67-9; Ataî 169-72; ayrıca bk. Babinger, GOW, 94-95, ondan Farsça bir tarih eseri olan *Mir’at el-advar*’ın yazarı olarak bahseder.

¹⁶² Bu şiir türü hakkında bk. Baysun, IA VIII, 435-38.

¹⁶³ Ahdî 199a/b.

¹⁶⁴ Babinger, *Mehmed*, 509, ayrıca bk. 317; Sirac-i Hatib’in vaiz olarak atanmasının İran’dan mı geldiği, yoksa Babinger’in düşündüğü gibi Acem olduğu için mi gerçekleştiği ispatlanmamıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi, onu İran’dan tanıyan Bursa kadısı, kendisini padişaha tavsiye etmiştir.

¹⁶⁵ Sehî 73, memleketi kısmında Tokat ismini vermez; Latifî 125b-126a/ Rescher 233. Ayrıca bk. Hammer-Purgstall, GOD I, 293-94; Gibb II 356; Babinger, *Mehmed*, 509; Björkman, Fundamenta II, 418’de görünüşe göre şairi 1400 civarında bir döneme yerleştirir.

¹⁶⁶ GOD a.g.y.’de tercüme edildi, Babinger a.g.y. buna dayanarak “Arap” yerine “Kürt” yazar. Lealî iki dilde şiirler yazmış ve geriye Farsça ve Türkçe birer divan bırakmıştır.

tavsiye ettiği genç Nizamî'yi Konya'dan İstanbul'a davet etmiş ancak şair yolda öldüğü¹⁶⁷ için başkente asla ulaşamamıştır. Leâlî gibi eğitimini İran'da ilerleten, Arapçanın yanı sıra Farsça da bilen ancak kendine Acem süsü vermemesine rağmen yine de sultanın yakın çevresine kabul edilen bir başka şair ve âlim, Tokatlı Melihî'ydi.¹⁶⁸ Melihî, Horasan'da kaldığı süre içinde Camî'nin talebelerinden biriyken buradan dönüşünün ardından İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra, onu Fatih Sultan Mehmed'e takdim edecek olan Ahmed Paşa'nın hocası olmuştu. Melihî içkiye çok düşkündü ve daima meyhanelerdeydi. Sultanın bizzat kendisi de onu alkole olan düşkünlüğünden vazgeçiremedi. Âşık Çelebi'nin aktardığına göre¹⁶⁹ şair, meyhaneleri ziyaret edecek parayı kazanmak için Galata'daki Yahudi doktorların oğullarına mantık öğretiyordu. II. Bayezid'in saltanat yıllarının başında ölmüştür.¹⁷⁰

İstanbul'un 1453'te fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed yeni başkentini görkemli bir hâle getirmek istediğinden eğitilmiş Müslüman dünyanın temsilcilerini İstanbul'a çekmeye fazlasıyla önem vermiş olmalıdır. Böylece, sadece kendi ülkesinin entelektüel gücünü kullanmaya değil, aynı zamanda, burada mevzubahis ettiğimiz Doğu'daki Türk-Acem coğrafyasından gelenler gibi farklı Müslüman ülkelerden şairleri, âlimleri ve sanatçıları da burada kalmak için harekete geçirmeye özen göstermiş olmalıdır. Bir Rum âlimi karşısında kendini dezavantajlı hissettiği için Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Alaeddin Tusî örneğinde gördüğümüz gibi bu olay, sultanın her durumda Acem şair ve âlimleri tercih ettiği anlamına gelmez. Sonuçta II. Mehmed'in fethedilen şehre sadece Müslümanları değil, "Latinler"i de çağırdığı bilinmektedir.¹⁷¹

Sultanı aldatmaya çalışan sadece Osmanlı şairi Leâlî değil, aynı zamanda — başka bir biçimde yapmış olsa da — Acem şairi Mailî'ydi ve bunu yapan tek kişi olarak da kalmayacaktı. Mailî, eski şairlerden birinin kasidesini kendi şiiriymiş gibi II. Bayezid'e sunmuş, ancak sultan olayın iç yüzünü görmüştü. Fakat buna rağmen Mailî bu saygısızlığından az zararla — kendisi kısmen deli olarak görülmüştür¹⁷² — kurtulmuştur. Sultan 5000 akçeyi ona kasidenin asıl yazarının divanı ve bir notla birlikte gönderdi. Bu notta, Mailî'nin kasideyi hem kelime hem de anlam açısından çalmış olduğu ve bundan böyle cihan sultanına bir kez daha benzer bir şey yapmaması gerektiği salık veriliyordu.¹⁷³

Kazvinî'nin burada Bayezid'i bir dānā (âlim) olarak tasdiklemesinin aksine, genel anlamda hükümdarlar ve makam sahibi kişiler muhtemelen edebiyattan anlayan ve onu değerlendirebilecek kişiler olarak görülmezdi. Kazvinî sultana kasidesini sunan vezirleri ise Türk oldukları için bu bilgi açısından yetersiz görür¹⁷⁴ ancak bu sözlerle sultanın da Türk olduğunu kibarca görmezden gelir. Kazvinî, konu sultanın bizzat kendisi olduğundan, çok da belirgin

¹⁶⁷ Hayatı hakkında bk. İpekten, *Nizamî*, 63-68. Birçok yaşıtı gibi, Nizamî de Acem topraklarında biraz zaman geçirmişti.

¹⁶⁸ Melihî için bk. Ergin, *Melihî*, 61-65.

¹⁶⁹ Âşık Çelebi 164a.

¹⁷⁰ Ergin a.g.e. 64.

¹⁷¹ Babinger, *Mehmed*, 120.

¹⁷² Kazvinî 248'de yazdığı gibi, Rum'da Frenk hastalığına (dāne-i frengî; Sifilis) yakalanmıştı, ama bu rahatsızlıktan öncesinde akıl sağlığını yitirmişti.

¹⁷³ Kazvinî 248.

¹⁷⁴ a.g.y.

olmayan bir eleştiriyi Fethullah Kâtib olayında da dile getirir. Fethullah Kâtib, Şah İsmail'in saygın bir kâtibi ve hattatıydı; I. Selim tarafından Tebriz'den İstanbul'a getirilmiş ve orada "kâtib-i Sulţân-ı Rûm" olmuştu. Kazvinî, Fethullah Kâtib'in mesleğinde "benzersiz" konumda ve aynı zamanda birçok şiiri ezbere bilen sempatik bir nedim olmasına rağmen rağbet görmemesinden ve görünüşe bakılırsa kolay bir hayat sürmemesinden dolayı da üzüntü duyar.¹⁷⁵ Edebiyattan anlayan ve onu tenkit de edebilenler zümresine pekâlâ ait olan şüara tezkiresi yazarları hükümdar ve makam-mevki sahiplerinin edebiyatı değerlendirmeleri konusundaki eleştirel tutumlarında muhtemelen benzer fikirdelerdi. Bu kişiler esas olarak az çok eğitilmiş ve şiirde bilgi sahibi hâmileler rolündeydi; bazı istisnalar hariç bu kişiler işin gerçek erbabı olarak sayılmıyorlardı. Âşık Çelebi'nin yukarıda bahsi geçen ve uzun dönem II. Mehmed'in saray şairi olan İsfahanlı Hamidî'de gördüğü, önemsiz bir şairden başka bir şey değildi.¹⁷⁶ Kınalızade, Rum ahalisinin ve özellikle de sultanların ve yöneticilerin Acem şiiri konusunda mahir olmadıklarını¹⁷⁷ iddia ederken—ki ona göre bu durum ilgili kişilerin Acem şairi (Fethullah) Arif'i yanlış değerlendirmelerine de sebebiyet veren bir eksiklik—aynı zamanda Âşık Çelebi'nin Acem saray şairleri hakkındaki değerlendirmesinin arkasında yatanı da dile getirmiş oluyor.¹⁷⁸ Kınalızade'nin Türkçe iyi şiir yazmada aynı yeteneksizliği Acemlere yüklediğini de ileride göreceğiz.

Arif'in şairliği Osmanlı ve Acem edipleri tarafından çok farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Acem'den gelen eleştiriler özellikle keskindi. Bu durumun arkasında kısmen Osmanlı ve Acem sarayları arasında hüküm süren rekabet saklıydı. Rekabet büyüdükçe söz konusu kişiler de o orantıda himaye görüyordu. Arif, Sultan Süleyman tarafından şehnameci¹⁷⁹ olarak atanmıştı ve görevi Osmanlı hükümdarlarının yaptıklarını şiirleştirmekti.¹⁸⁰ Arif, sultanın emri üzerine *Şehname'sini*¹⁸¹ Farsça kaleme aldı ve hâmisine ilk numuneleri sunduğunda duyulan memnuniyet üzerine 20-30 bin beyitten oluşan bu eseri hazırlamaları için kendisine kâtipler ve nakkaşlar tayin edildi ve onlara da bir atölye kuruldu.¹⁸² Böylece, daha eser bitirilmeden, eseri ihtişamlı bir şekilde süslemek için tüm hazırlıklar yapılmıştı. Arif'in bu atölyede üretilen 69 minyatürü içeren eserinin muhteşem el yazması, Eylül 1968 tarihinde tespit edebildiğim üzere, Topkapı Sarayı (Hazine 1517) kütüphanesindedir. Bu el yazması *Şehname-i al-i Osman*'ın beşinci cildini içerir ve *Süleymanname* başlığını taşır. Bu Farsça eser Sultan Süleyman'ın başarıları hakkındadır, ancak eser Sultan henüz hayattayken sona ermektedir.¹⁸³ Arif farklı cenahlardan düşmanlar kazanmıştı. Eleştirenlerin başında memleketinde oldukça tanınmış bir şair olan ve daha önce sözünü ettiğimiz Eflatun Şirvanî

¹⁷⁵ Kazvinî 393.

¹⁷⁶ Âşık Çelebi 84b bk. Celilî maddesi.

¹⁷⁷ Kınalızade 151b: tã'ife-i Ervâm 'alâ'l-ħuşuş selâtin ve ħukkâm eşâr-i lisân-i Fârsîde mâhir olmayub...

¹⁷⁸ a.g.y.

¹⁷⁹ Ayrıca Şahname-gûy olarak da anılır; bk. Âşık Çelebi 231b; Ali, KA, 408b; Kınalızade 151b.

¹⁸⁰ Bk. Babinger, GOW, 163. Bu noktada II. Mehmed zamanında bu edebî türün öncülleri üzerine bk. İnalçık, *Ottoman Historiography*, 163.

¹⁸¹ Âşık Çelebi 213b; Ahdî 177a; Ali, KA, 408b; Atâî 31.

¹⁸² Bu el yazması ve Arif'in eseri hakkında daha fazla bilgi için bk. Sohrweide, *Sulaymân-nâma*. Bildiğim kadarıyla daha önce yazarın Arif olduğu bilinmiyordu.

¹⁸³ Âşık Çelebi 213b; ayrıca Ali a.g.y., ayrıca not 182.

bulunmaktadır. Eflatun Şirvanî'nin Arif ile olan rekabeti, Elkas Mirza maiyetinde birlikte geçirdikleri zamandan kaynaklanıyor olabilir. Eflatun, şehnameci makamını kendisi için talep ediyordu¹⁸⁴ ve Arif ile şiir konusunda birçok tartışma ve anlaşmazlık yaşamıştı.¹⁸⁵ Eflatun bu konuda en başından beri Arif'e sert bir şekilde düşman olması muhtemel olan Tebrizli¹⁸⁶ nakkaş Şahkulu tarafından destekleniyordu.¹⁸⁷ Şahkulu, aslında tüm bu karalamaların kendisine ait olduğunu herkesin bilmesine rağmen, Arif adı altında nahos ve kötü şiirler yazacak kadar ileri de gitmişti. Çünkü Şahkulu, Rafizi olması ve ahlaki dünya görüşü yüzünden pek çok kişinin hoşlanmadığı bir figürdü¹⁸⁸ ve faaliyetlerine yönelik olumlu bir yaklaşımı zor bulacaktı. Ancak iyi bir nakkaş olarak kabul edilmesi, görünüşe bakılırsa "Rafiziliğinin" ona zarar vermesini engellemiştir. Eflatun'un entrikalarını hoş karşılamamış olan sultan, onun Arif'e karşı düşmanlığına içerlemiştir. Ancak sonradan sultan onun davranışlarını affedip—sonuçta iyi bir şair sayılıyordu—onu Arif'in ölümünden sonra (969/1561-2) onun halefi konumuna getirdi.¹⁸⁹

Eflatun'un düşmanlıklarında talihli rakiplere yönelik belli bir kıskançlık rol oynamışsa da bunu tezkireciler için söylemek pek mümkün değildir. Arif'in sanatına ilişkin farklı değerlendirmeleri onun bir şair olarak tartışmalı bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Âşık Çelebi, şahsen tanıdığı Arif'in eserlerinden övgü ile bahsediyordu. Âşık Çelebi 60 bin dizesinin sadece 40 bininin iyi olması durumunda bile birinin hâlâ büyük bir şair sayıldığını düşünüyordu, kaldı ki ona göre hakkaniyetli kişiler bin bir çaba ile gazel yazan bir şairi dahi bir veya iki beyti muntazam olmasa da (nā-hemvār) affederdi.¹⁹⁰ Gerçi Acem şairi Ahdî, Arif'in bir şair olarak günde 10 bin (!) beyit yazabilmesini sağlayan kabiliyetini vurguluyordu ama "edā-i güftār"ının Rum'daki Acem şairlerinde bir yankı uyandırmadığını da ekliyordu, ki muhtemelen kendisi de bu konuda Âşık Çelebi ile hemfikirdi.¹⁹¹ Kınalızade'nin Arif ve hâmleri hakkındaki hükmünü daha önce belirtmiştik. Kınalızade sultan da dâhil olmak üzere ekabirin Acem şiiri konusundaki yetersiz bilgilerinin Arif'in nüktedan olduğuna ve Acem şiirinin erbapları nazarında muteber görüldüğüne inanmalarını sağladığını söyleyerek konuyla ilgili düşüncelerini açıklar; bu sebepler dolayısıyla Arif'e çok fazla ihsan verilmiş ve bu yüzden de pek çok şairin kıskançlığı tetiklenmiştir.¹⁹² Ali, Âşık Çelebi'nin Arif'in şiiri hakkındaki olumlu yorumlarına katılsa da¹⁹³ Arif'in daha sonraki halefi, adına bakılırsa Batı İran'daki Urmiye'den gelen,

¹⁸⁴ Ali, KA, 392b, burada adı ve kökeninin yer aldığı satır boş bırakılmıştır.

¹⁸⁵ Ahdî 122b.

¹⁸⁶ Âşık Çelebi 72b bk. Penahî maddesi, bu nakkaşın mahlasıdır. Ahdî 131a'da onu Beyazî mahlasıyla anar. Bk. Togan, *Miniatures*, 62'ye göre kendisi Türk'tür.

¹⁸⁷ Ali, KA, 408b.

¹⁸⁸ Âşık Çelebi 214a; onun kötü karakteri/huyuları hakkında da Ali, MH, 65. Âşık Çelebi 72b'ye göre Şahkulu Osmanlı İmparatorluğu'na Bayezid zamanında gelmiştir. Stchoukine, PT, 26'ya göre 932/1625-6 yılı altındaki kayıtlarda listelenmiştir. Âşık Çelebi 72b ve Ahdî 131b'ye göre, Sultan Süleyman döneminde nakkaşbaşydı.

¹⁸⁹ Ahdî 122b.

¹⁹⁰ Âşık Çelebi 214a.

¹⁹¹ Ahdî 177a.

¹⁹² Kınalızade 151b.

¹⁹³ Ali, KA, 408b-409a.

şehnameci Seyyid Lokman b. Hüseyin b. el-Aşurî el-Urmevi'yi¹⁹⁴ kötü bir şair olarak değerlendiren. Ona göre Sultan Süleyman döneminde Farsça şiirde istidadı olanların en iyisi, yani Arif, şehnameci olmuştu; şimdiyse tamamen kabiliyetsiz bir şair olan Lokman bu göreve gelmişti. Lokman, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın kâtipi ve mahmisiydi. Ali, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'yı (ö. 1579) II. Selim'in (1566-1574) şarap mahmurluğu sırasında aklına girip Arif yerine — Eflatun'u göz ardı ederek¹⁹⁵ — “bu cahil”i (Lokman) kendisine tayin ettirmesi ile suçlamaktan çekinmez. Ona göre yirmi yıldır bu görevi sürdüren Lokman, Müslümanların parasını israf ediyordu; bir grup nakkaş ve kâtip onun kapısını mesken edinmişti. Ali, Lokman'ın âcizliğine bir örnek olarak onun lezîz'in deñiz ile kafiyeli olduğu bir beytinin devrin yazar-çizerleri arasında meşhur olduğu bilgisini verir ve Lokman'ın Farsçada zâl olmadığını muhtemelen işittiğini ve bu yüzden bunu zâ ile karşılayarak deñiz kafiyesini kurduğunu içineleyici bir şekilde ekler.¹⁹⁶

Gördüğümüz gibi, Acem münekkitler Arif'in ifade biçimini onaylamıyorlardı. Bu tür kullanımlar Rum'da (kullanılan Farsçada) daha mı yaygındı acaba? Aynı şekilde poetik üsluplarını Farsça şiire göre düzenleyen Osmanlı şairleri de şöhret kazanamamıştır. Buna bir örnek, Latîfî'nin çağdaşı İstanbullu Keşfî'dir. Keşfî gazellerini Acem şairlerinin gazellerine benzettiği ve böylelikle İstanbul şairlerinin üslubundan uzaklaştığı için hemşehrileri arasında tanınırlık kazanmamıştı.¹⁹⁷

Farsçanın sadece bir edebiyat dili olmayıp aynı zamanda geniş halk çevrelerinde de gündelik dil olduğu İran ve Maverâünnehir'in aksine¹⁹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe hâkim dildi ve Farsça bilgisi sadece eğitimli kesim arasında yaygındı. Farsça ve Arapça unsurlar barındırıyor olsalar da şiirlerin büyük bir bölümü Türkçe kaleme alınmıştır. Bu durumda Doğu'daki Acem-Türk coğrafyasından gelen şairler Türkçe şiir yazmayı denemişler midir ve tezkireciler onların bu çabalarını nasıl değerlendirmiştir? Kabulî aralarında II. Mehmed'in şiirine gönderme yaptığı ve Ahmed Paşa'nın şiirine yazmış olduğu bir nazirenin de bulunduğu¹⁹⁹ bazı Türkçe şiirler kaleme almıştır. Çağdaşı Hamidî'nin divanı daha fazla Türkçe şiir içermektedir.²⁰⁰ Fakat onların ana eserleri Farsça şiirlerden oluşur. Hamidî'nin Bursa'da doğan oğlu Celilî, yani sonraki nesil, şiirlerini ağırlıklı olarak Türkçe yazacak kadar Osmanlılaşmıştı.²⁰¹ Ancak bununla birlikte Celilî Acem tarzında (libās-ı 'acemâne) giyinmeyi sürdürerek²⁰² İran'a

¹⁹⁴ Ayrıca Babinger, GOW, 164-67.

¹⁹⁵ Lokman, Muharrem 977 sonunda (Temmuz ortası 1569) Eflatun'un halefi olarak şehnameciliğe atandı. Bk. Ahmed Tevhid, *Hünernâme*, 107. Babinger, GOW, 164'e göre Şevval 976 (Mart-Nisan 1569) gibi erken bir tarihte göreve başlamıştır.

¹⁹⁶ Ali, 592a/b. Babinger a.g.e. 165-56'da yazıldığı gibi Ali'nin onu tanımış olması söz konusu olamaz.

¹⁹⁷ Latîfî 122b/Rescher 227. Keşfî her şeyden önce bir methiye yazardı. Farsça ve Türkçe bir divanı vardır.

¹⁹⁸ Köprülü bu sebebi haklı bir şekilde Maverâünnehir'deki (ve muhtemelen İran'daki) Acem nüfusunun sayısal üstünlüğüyle ilişkilendirir. Eckmann, *Fundamenta II*, 326'dan alıntılanmıştır.

¹⁹⁹ Kabulî 105, 107, 352-55.

²⁰⁰ Hamidî 279-82, 355, 425-27, 467-70 vd.

²⁰¹ Kadı olan ve Harratzade İbrahim Çelebi olarak da tanınan Edirneli Cevrî'nin durumuna benziyor. Babasının I. Selim ile birlikte Acem'den geldiği söylenmektedir. Bk. Âşık Çelebi 88b; Kınalızade 82a; Riyazî 36b. Bu kaynaklara göre Cevrî 994/1585-6 yılında ölmüştür.

²⁰² Âşık Çelebi 84a-86b: Danişmentti. Bakışı ve yürüyüşü dışında makul bir insandı, der. Onun hakkında Ertaylan “Giriş”/Hamidî, 27 ve devamı; ayrıca Levend, *Leylâ ve Mecnun*, 199. Vefatı 977/1569-70 yılındadır. Sehi'nin (114) ve Latîfî'nin (53b/Rescher 89) İznik'te doğduğuna dair beyanları yanlıştır.

uzanan kökenini vurgulamaya önem vermiştir. Merzifon'da müderris olarak görev yapan Hafız-ı Acem, 1514/5 yılında Amasya'da kışlarken avlanmak için Merzifon'a gelen I. Selim'e Çağatayca bir gazel sunmuştur.²⁰³

Tıpkı Türkçe şiirleri için Hizanî ve Farsça şiirleri için Esirî mahlasını kullanan Eflatun²⁰⁴ gibi Şah Muhammed Kazvinî²⁰⁵ de iki dilde şiir yazmıştır. Süleyman Paşa, şehnameci makamındaki selefi Arif'e Türkçe şiir yazmada istidadı olup olmadığını sorduğunda, Arif buna bir kanıt olarak paşanın 1538-1539 yıllarında Mısır valisi olarak çıktığı Hindistan seferini anlattığı 2000 beyitlik Türkçe bir destan kaleme almıştır.²⁰⁶

Tezkireciler, bir Acem Türkçeyi iyi kullanabiliyorsa onu çeşitli vesilelerle vurgularlar; bu durum da kusursuz bir Türkçe hâkimiyetinin Acemler arasında yaygın olmadığını akla getirmektedir. Sehî, Basirî hakkında, onun bir Rumi gibi olduğunu, çünkü Rum'da uzun süre yaşadığı için dili tıpkı Rum şuarası gibi kullanabildiğini bildirir; Türkçe şiirleri sebebiyle Osmanlı şairleri arasında sayılmış ve Sehî'nin *Tezkire'* sine dahil edilmiştir.²⁰⁷ Muhtemelen kardeşi Sehabî ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Acem şairi Bidarî'nin Türkçe ifade biçimi (edâ-i türki) diğer Acem şairlerinden daha iyi olmalıdır;²⁰⁸ Ahdî'ye göre onun Türkçeye özel bir ilgisi vardı ve dile tamamen hâkimdi.²⁰⁹ Hamedanlı hemşehrisi Zelalî, Rum'dayken Türkçeye yoğun çaba harcamış ve burada başdefterdar Pirî Çelebi'nin vasıtasıyla Ramanzade Pirî Paşa'ya (ö. 970/1562-3)²¹⁰ ulaşmıştı.²¹¹ Tezkireci Ahdî, İstanbul'da kaldığı dönemde Türkçe öğrenmek konusunda o kadar başarılı olmuştu ki,²¹² Kınalızade onun (Türkçe) şiirlerinin Rum tarzında ve ustaca kaleme alındığını yazar; böylece Ahdî'yi, Türkçe şiirlerinin yetersiz olduğunu ve Türkçenin inceliklerine ve sırlarına vakıf olmadığını söylediği diğer Acem şairlerinden açıkça ayırır.²¹³ Kendisi yukarıda gördüğümüz gibi Rum şuarasının Farsça şiirdeki çabalarını da benzer şekilde eleştirmiştir. Türkçe konusunda böylesine bir yetersizlik pek çok Acem'in şair olarak adını duyurabilmesi için belli bir tavrın arkasına saklanmalarına sebep olacaktı; aynı tavrı faal bir âlim ve şair olan Şah Kasım'da da görüyoruz: Şah Kasım, Âşık Çelebi'nin yarı hayranlıkla yarı ironiyle söylediği gibi Türkçe şiir yazmaya "tenezzül etmezdi."²¹⁴

²⁰³ Âşık Çelebi 108a'da şiir verilmektedir. Latifî 55b/Rescher 93 Nevaî tarzında şiir yazdığını söylüyor. Şerefeddin Yezdî'nin meşhur *Zafername'* sini Türkçeye çevirmiştir. Bk. Âşık Çelebi 108a; Mecdî 451; Katip Çelebi Keşf II, 122-23, No. 2190. Belki de Türk'tü?

²⁰⁴ Bk. Âşık Çelebi 326b/327a'da verilen şiir örnekleri.

²⁰⁵ Ahdî 122b-123a.

²⁰⁶ Âşık Çelebi 214a; Ali, KA, 408b. Eser henüz bulunamadı.

²⁰⁷ Sehî 116/7. Latifî 47a/Rescher 75'e göre Türk şairlerinin şiirsel üslubuyla yazmıştır. Ahdî 131a'da kendisi iki dilde güzel şiirler yazabilen bir şair olarak övülmektedir.

²⁰⁸ Âşık Çelebi 77a: Adı Hamadani Mehmed, mesleği sarraflıktı; Kınalızade 73b: Dergüzinlidir, ölüm tarihi 968/1560-1; Riyazî 32a: Dergüzinlidir, ölüm tarihi 978/1570-1. Acem'deyken zaten Türkçe biliyordu.

²⁰⁹ Ahdî 132b: Dergüzin'de ölüm tarihi 961/1553-4. Karş. Ali, KA, 395a.

²¹⁰ SO II 44: Adana'da üç kez valilik yapmıştır (926/1519-20, 952/1545-6 ve 958/1551) ve Farsça bilen eğitilmiş biriydi.

²¹¹ Ahdî 160a.

²¹² Ahdî 87b'de kendisinin Türkçe çalıştığını bizzat yazar bildirmektedir.

²¹³ Kınalızade 169b.

²¹⁴ Âşık Çelebi 325a; Mecdî 455'te (TKZ'ye ek olarak), Şah Kasım'ın Türkçe şiirlerinin sayısı oldukça azdı. Âşık Çelebi, Şah Kasım'ın oğlu 969/1561 yılında ölen kadı Ali Çelebi ile yakın arkadaştı (325a/b). Muhtemelen Şah

Osmanlı Türkleri, Müslüman olarak İslam dünyasında yerlerini kazanmaya önem vermişlerdir. Bunu başarmak için bu dünyada geçerli olan standartları benimsemeleri ve kültürlerini şehirli İslam yüksek kültürüne göre uyarlamaları gerekiyordu. Bu çerçevede, kendi çabalarını ortaya koyabilmek için de ulusal özelliklerinin illaki kaybolması gerekmemiştir. Osmanlıların siyasi gücünün artışı, İslam yüksek kültür dünyasına uyum sağlama süreçleri ile paralel gelişmiştir. I. Selim, İslam ülkelerindeki—1514/5'te Doğu Anadolu, 1516/7'de Suriye ve Mısır'daki—büyük fetihleri ile Osmanlı İmparatorluğu'na Müslüman coğrafyada bir üstünlük kazandırmış ve aynı anda imparatorluğunun kültürünün muhtelif dallarda Arabistan ve İran'ın kadim İslam topraklarında hüküm süren kültürle boy ölçüşebileceğini de hesaba katmıştır. Bu da I. Selim'in İslam dünyasında sadece siyasi değil aynı zamanda kültürel üstünlük—veya en azından eşitlik—için çabaladığı anlamına gelir. Selim, yeneceği ancak asla Suriye ve Mısır gibi fethedemeyeceği İran'da hüküm süren Şii Safeviler tarafından bir rakip olarak bu konuda muhakkak saygı görmüş olmalıydı. Aşağıdaki anekdot padişahın bu konudaki tavrına ışık tutmaktadır. I. Selim, Hayalî Çelebi olarak da tanınan müderris ve kadı Mevlana Abdulvahhab b. Abdülkerim'i cülusundan sonra defterdar olarak atamıştı.²¹⁵ O zeki ve belagat sahibi, azimli ve cesur karakterli²¹⁶ biriydi; çabucak hiddetleniveren sultanın bir nedimi ve musahibi olarak bu özellikler²¹⁷ ona fayda sağlamış olmalıdır. Bir gün, sultan Hayalî'nin önünde ülkesinin âlimlerine, özellikle sanatçı ve zanaatkârlarına, ciddi suçlamalarda bulunur: Selim, İran'a gitmiş ve oradaki yetenekli Acemleri ve mahir sanatçıları belli bir amaçla Rum'a getirmiştir. Böylece ülkesinin kabiliyetli kişileri Acem üstatlara müracaat ederek Acem'i geride bırakacak ve sanatçı ve zanaatkârlar da yüksek bir seviyeye erişecekti.^{iv} Rumiler böyle bir talebi elbette utanç verici ve onur kırıcı bulmuştu. Sultana göre satranç gibi küçük bir sanatta bile Rumiler arasında hiç kimse sultanın Acem şahını mat ettiği gibi Acemleri yenemiyordu. Bu durum karşısında Hayalî Çelebi, "padişahım İstanbul senin sâye-i devletiñde Tebriz'e benzer" cevabını verir. Hayalî, Rum'un marifetlilerinin kesinlikle istenilen gayreti gösterdiğini söyleyerek sanatkâr ve zanaatkârların ve aynı şekilde hattatların, nakkaşların, takyecilerin, ipek dokumacılarının, terzilerin, çıkırıkçıların, aşçıların, başçıların [haşlanmış koyun kellesi satanlar] ve benzerlerinin Acemlerle rekabet edebildiğini belirtir.²¹⁸ Sultanın isteği üzerine, Hayalî yeteneklerinin sınanması amacıyla mahir sanatçı ve ustaların şaheserlerinden örnekleri Selim'e gösterterek iddiasını kanıtlamıştır. Selim gördüğü her şeyi çok beğenir ve tüm katılımcıları çeşitli şekillerde ödüllendirir.²¹⁹ Haşlanmış koyun kellesi satıcılarının bile kendi işlerinde İran standartlarına ulaştığını okuyunca, insan Âşık Çelebi'nin Selim'in Acemleri geçme hırsını alaya aldığı izlenimine kapılmadan edemiyor. Öte yandan, Timurlu devlet adamı ve

Kasım'ı tezkiresine bu yakınlıktan dolayı dâhil etmiştir, ki bu, burada kullanılan şuara tezkirecilerinin pek yapmadıkları bir şeydir.

²¹⁵ Latîfî 66a/Rescher 115; TKZ 211/Mecdî 333, buna göre göre 921/1515-6'da görevden alındı. Yeniçeri isyanı sonucu Amasya'da tahttan indirildi. Âşık Çelebi 360a; Kınalızade 101a; Riyazî 50a.

²¹⁶ TKZ 211/Mecdî 334'te şöyle anlatılır: Babası Mevlana Abdülkerim, kazasker ve müftüydü, II. Bayezid devrinde vefat etmişti. Bk. TKZ 99/Mecdî 196. Hayalî, Sultan Süleyman'ın saltanatının başında öldü, TKZ 21/Mecdî 333-34; Riyazî 50b. O, 964/1556-7'de ölen, aynı adı taşıyan ünlü şairle karıştırılmamalıdır.

²¹⁷ Kınalızade 101a.

²¹⁸ Âşık Çelebi 360a/b.

²¹⁹ A.g.e 361a.

Türk şair Ali Şir Nevaî'de olduğu gibi üstünlük değilse bile saf Türk zihniyet dünyası ve dilinin, yani Farsça karşısında Türkçenin eşitliğini kanıtlamanın Osmanlı-Türk sultanı için mevzubahis olmadığı bu anekdottan da açık bir şekilde ortaya çıkıyor.²²⁰ Selim, Osmanlı Türklerinin yüksek İslam kültürü içinde Acemler ile aynı kültürel başarılarla sahip olduklarının onaylanmasını istiyordu. Belki de bu, onun neden Farsça bir divan yazdığını da açıklar. Şüphesiz ki bu anekdotta büyük bir gerçeklik payı vardır. Fethullah Kâtib örneğinde olduğu gibi Selim'in Rum'a getirdiği Acemlerin bir kısmı sadece Rum'da değil sultan nezdinde bile pek fazla rağbet görmeyecektir; sonuçta herkes işinin ehli olacak değildi, bu sebeple de anekdotta işaret edilen, Rum'dakilerin Acem üstatlara müracaat konusundaki isteksizlikleri anlaşılabilir. Selim zamanında Rum'da da muamma sanatında bir usta, yani Selim'in İran seferinden dönüşte yanında getirdiği muamma sanatında mahir olan Acemlere karşı bir rakip ortaya çıkmasıyla Rum şuarasının nasıl bu denli sevindiği kavranabilir.²²¹ Söz konusu sanatçı Batı Anadolu'daki Tire'de dünyaya gelen ve Selanik'te büyüyen Muammayî Ali b. Hacı Osman Selanikî'dir. Muammayî, Arabistan ve Acem diyarlarını dolaşmış, her tekkeyi—hatta en perişan durumda olanları bile—ziyaret etmiş, oralarda bulduğu kitapları kendisi için istinsah etmiştir. Kendisinin aynı zamanda iyi de bir satranç oyuncusu olduğu söylenir.²²² Muammayî derviş-meşrep biri olarak özellikle derviş topluluklarıyla birlikte seyahat etmiş ve derviş gruplarını sık sık ziyaret etmiştir; sahip olduğu iyi Farsça bilgisini bu seyahatleri sırasında edinmiştir.²²³ İshak Çelebi'nin²²⁴ 1526'da Edirne'deki "darülhadis"e müderris olarak atanması üzerine düşürdüğü²²⁵ tarihten de anlaşılacağı gibi Muammayî o yıl hâlâ hayattaydı. Onun, lakabını da aldığı sanattaki ustası, uzun bir süre Herat'ta Ali Şir Nevaî'nin yanında yaşayan ve—muhtemelen 1501'de hâmisinin ölümünden sonra—İstanbul'a II. Bayezid'in sarayına gelen Tebrizli Emir Şerif Muammayî'ydî. Emir Şerif Muammayî, İstanbul'a gelişinden sonra I. Selim'in lütfuna nail olmuş ve 1521'de vefat etmiştir. Muammayî Selanikî, altı-yedi yıl boyunca onun öğrencisi olmuştu.²²⁶ Ancak o öyle yetenekliydi ki 1514'ten sonra İran'dan İstanbul'a yeni gelen muamma ustalarıyla rekabet edebilecekti.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Osmanlı-İran rekabeti, sadece sultan Selim gibi hükümdarlarda değil aynı zamanda başka şekillerde de kendisi gösteren bir rekabettir. Nitekim Âşık Çelebi, burada çok defa adı geçmiş olan Acem şairi Ahdî'yi tezkiresi için Rum şairlerini derlerken iyi araştırma yaptığı ve diğer Acemler gibi Rum ve Rumîleri (münkir şeklinde²²⁷) inkâr etmediği için övmektedir. Ali, Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışan Acem kökenli mücellitlerin hünerlerini kabul eder. Ancak işçiliğin inceliği, ciltlerin süslenmesi ve metin çerçeveleme söz

²²⁰ *Muḥākamat al-luġatayn'* dan yola çıktık; bk. Devereux.

²²¹ Âşık Çelebi 161a.

²²² A.g.y.; Kınalızade 214a.

²²³ Latifî 132a/Rescher 251

²²⁴ İshak Çelebi hakkında bk. Babinger, GOW, 55.

²²⁵ Âşık Çelebi 161b'de alıntılanmıştır; ayrıca Kınalızade 214a.

²²⁶ Hocası ve talebeliği ile ilgili bilgiler kendisinin muamma sanatı hakkında yazdığı risalesinden gelmektedir. Bk. Flemming'deki açıklama, no. 418. Aynısı Götz'de, no. 616.

²²⁷ Âşık Çelebi 240b. Daha sonra Riyazî (ö. 1644) Ahdî'nin çalışmasının hoşça gitmediği için unutulduğunu iddia eder. Bk. Babinger, GOW, 112; Hammer-Purgstall, GOD II, 475 ve Gibb, III, 81; bunların hepsi yalnızca Riyazî'nin olumsuz yargısını yeniler.

konusu olduğunda Rum mücellitlerinin Acem muadillerinden üstün olduğunu söyleyerek bunu inkâr edenlerin de haksız bir iddiada bulduklarını ekler,²²⁸ ki bu, o zamanlar bu konuda bir anlaşmazlık olduğunu gösteren bir yorumdur. Osmanlı mücellitleri muhtemelen kendi zevkleri doğrultusunda geleneksel formlar üzerinde değişiklikler yapmış ve bu durum katı gelenekçileri—ve evet, İslam tam anlamıyla gelenekçidir—rahatsız etmiştir.

Osmanlı tarafının kendi yaptığı düzenlemeler veya sadece değişiklikler makro İslam kültürü çerçevesinde kalmış olsa bile İslam dünyasında bu sanatlarda Osmanlı sanatçıları ve ediplerinin Acemlerin yanlarında getirdikleri geleneklere karşı kendilerini kabul ettirmeleri genellikle kolay olmamıştır.

Bu doğrultuda, Türk ve Acem kültür tarihindeki geçişkenlikler konusundaki bu makaleyi Âşık Çelebi'nin Osmanlı şairi Halefî hakkında ifade ettiğine benzer uzlaştırmacı bir formülle sonlandırmak istiyoruz: [Halefî] “‘Acemiñ zerafet ve neẓâketin ve Rûm'ıñ zekâ ve leẓâfetin câmi' idi.”²²⁹

²²⁸ Ali, MH, 73-74.

²²⁹ Âşık Çelebi 109b, 4. satır. Mahlası Halefî olan Abdullah Çelebi Rumelili bir “kadı”nın oğludur. Halefî, 1514/5'te Osmanlılar tarafından fethedilen, ancak Âşık Çelebi'ye göre elli yıl sonra bile Acem etkisinde bir bölge olan Diyarbakır'da bir süre kadı olarak kalmıştır; Âşık Çelebi benzer bir yorumu şair Vehyî'yi için de (99a) dile getirir. Riyazî 37b'ye göre 974/1566-7'de öldü.

Kaynakça

- Ahdî: Ahdî b. Şemsî Bağdadî (ö. 1002/1593-4 civarında; GOW 112), *Gülsen-i su'arâ*. Staatsbibliothek El Yazması, Marburg, Ms.or.oct. 3449, varak 84b-229b²³⁰ (Flemming No. 264).
- Ahmed Tevhid, *Hüner-nâme*, Ta' rîh-i 'Osmânî encümeni mecmuası 2 (1910), s. 103-111.
- Alderson, A. D., *The structure of the Ottoman dynasty*. Oxford 1956.
- Alî, KA: Muştafâ b. Aḥmed, 'Alî olarak tanınır (ö. 1599; GOW s. 126), *Kühn el-aḥbâr*. Staatsbibliothek El Yazması, Marburg, Hs. or. quart 1090. (Flemming No. 26).
- Alî, MH: aynı yazar, *Menâqıb-i hünerverân*. Haz. İbnülemin Mahmud Kemal. İstanbul 1926.
- Ali Minik: *Ali Minik, el- 'iqd el-manzûm fî zîkr afâdil er-Rûm başlığıyla Taşköprüzâde'nin "Eş-şakâ'îk en-nü 'mâniyye"*, Almanca çevirisi Oskar Rescher. Stuttgart 1934.- Ali Minik (ö. 1574) için bk. GOW 112.
- Ali Şir, MN: 'Alî Şir Nevâ'î (öl. 1501), *Mağâlis an-nefâ'is*. Staatsbibliothek El Yazması, Marburg, Ms. or. oct. 52. 8 Pertsche No. 296). (Storey 771).
- Alparslan, Ali, *L'Art de la calligraphie en Turquie aux Xve et XVIe siècles*, *Revue des études islamiques (REI) XXXV*, (1967), s. 219-23.
- Anhegger: Otto-Dorn, Katharina, *Das islamische İznik*. (özellikle s. 180 ve devamı.) Berlin, 1941.
- Anhegger, *Mualî*: Robert Anhegger, *Mu 'âlî'nin Hünkâr-nâmesi*, *Tarih Dergisi I* (1950) içinde, s. 145-66.
- Arat, Yarlık: Reşit Rahmeti Arat, *Un Yarlık de Mehmed II, Le Conquérant*, *Annali, Nuova Serie I* (1940), s. 25-68. (Festschrift Bonelli).
- Âşık Çelebi: 'Âşîq Mehmed Çelebi bin 'Alî (öl. 1572: GOW s. 68), *Tezkiret eş-şu'arâ*. Viyana Nationalbibliothek El Yazması, No. 1219 fotokopisi. (Flügel II, 381).
- AT: Hasan Beg Rūmlu (ö. yaklaşık 1577; Storey s. 306), *Aḥsan at-tāwārîkh*. A chronicle of the early Şafawîs: Vol I. (Persian text.) Ed. by C. N. Seddon. Baroda 1931.
- Ataî: Nev'izâde 'Aṭâ'î (öl. 1044/1634-5; GOW s. 171), *Hadâîq el-ḥaqâ'îq fî tekmllet eş-şakâ'îq*. İstanbul 1268/1851-2.
- Aubin, *Notables*: Jean Aubin, "Şâh Ismâ'îl et les noiabes de l'Iraq persan", *Journal of Economic and Social History of the Orient II/1* (1959) içinde, s. 37-81.
- Ayverdi, *Hattatlar*: Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*. İstanbul 1953.
- Babinger, GOW: Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*. Leipzig 1927.
- Babinger, *Mehmed*: *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*. Münih 1959. (2. Baskı)
- Babur'un Hatıratı*: Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayî: Babur'un hâtıratı*. 2 Cilt. (Doğu Türkçesinden günümüz Türkçesine Reşit Rahmeti ARAT çevirmiştir). Ankara 1946.
- Barthold, *Ulugh-Beg*: V. V. Barthold, *Ulugh-Beg*. Four studies on history of Central Asia. Rusçadan çeviren V. and T. Minorsky, Cilt 2. Leiden 1963.
- Björkman, *Fundamenta II*: Walther Björkman, *Die altosmanische Literatur*, *Phiologiae Turcicae Fundamenta*, Bd. II. Wiesbaden 1964 içinde, s. 403-26.
- Brockelmann, Carl, *Katalog der orientalischen Handschriften der Stadtbibliothek zu Hamburg*. Hamburg, 1908.
- Browne III: Edward G. Browne, *A history of Persian Literature under Tartar Dominion (A.D. 1265-1502)*. Cambridge, 1920.

²³⁰ Bu vesileyle, el yazmalarını kullanmama nezaketle izin veren kütüphanelere teşekkür etmek istiyorum.

- Browne IV: Edward G. Browne, *A History Persian Literature in Modern Times (A.D. 1500-1924)*. Cambridge, 1924.
- Caskel, Mahdî: Werner Caskel, "Ein Mahdî des 15. Jahrhunderts. Saijid Muḥammad ibn Falāḥ und seine Nachkommen", *Islamica* IV/1 (1929), s. 48-93.
- Devereux: Mîr 'Alî Shîr, *Muḥākamat al-luġatain*: Giriş, çeviri ve Robert Devereux tarafından notlar, Leiden, 1966.
- Daulatşâh Samarqandî. *Tazkira aş-şu 'arâ'*, yayımlayan Muḥammad 'Abbâsî Teheran, yayımlanma yılı bulunmamakta. (Storey 784).
- Eckmann, *Fundamenta II*: János Eckmann, *Die tschagataische Literatur*, Philologiae Turcicae Fundamenta, Bd. II Wiesbaden 1964, s. 304-402.
- Erdoğan, *İstanbul Bahçeleri*: Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi* IV (1958), s. 149-82.
- Ergin, Melihî: Muharrem Ergin, *Melihî*, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi* II (1946), s. 59-78.
- Flemming, Barbara, *Türkische Handschriften, Teil 1*. (Verzeichnis der orientalischen Handschriften Deutschland, Bd. XIII, 1), Hrsgbr. Wolfgang Vogt. Wiesbaden, 1968.
- Flügel, Gustav, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der kaiserlich-königlichen Hofbibliothek zu Wien*. 3 Bde. Wien 1865-67.
- Gandjei, Tourkhan, *Il canzoniere di Şâh Ismâ'îl Ḥaṭâ'î*. Napoli 1959.
- Gibb, Elias John W., *A History of Ottoman poetry*. 6 cilt. Londra 1900-1909.
- Gökbilgin, *Akkoyunlu Ümerâsı*: Tayyip Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı", *Türkiyat Mecmuası* IX (1946-51), s. 35-46.
- Gökbilgin, *Rum*: Tayyip Gökbilgin, "15. ve 16. asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi* VI (1965), s. 51-61.
- Gölpınarlı, *Melâmilik*: Abdülbâki (Gölpınarlı), *Melâmilik ve Melâmiler*. İstanbul, 1931.
- Götz, Manfred, *Türkische Handschriften, Teil 2* (Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland) Bd. XIII, 2, Hrsgbr. Wolfgang Voigt. Wiesbaden 1968.
- Göyünç, *Ruûs*: Nejat Göyünç, "XVI. Yüzyılda Ruûs ve Önemi", *Tarih Dergisi* XVII (1968), s. 17-34.
- Habib [Efendi Mirza], *Ḥaṭṭ ve ḥaṭṭâtân*. İstanbul 1305/1887-8.
- Hamidî: *Külliyât-i dîvân-i Mevlânâ Ḥamidî*. Haz. İsmail Hikmet Ertaylan. İstanbul 1949.
- Hammer-Purgstall, *GOD*: Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*. 4. Bde. Pesth, 1836-8.
- Heratî: Fahrî Heratî, *Laṭâ'if-nâma*.
- The majalis-un-nafâ'is 'Galaxy of poets' of Mir 'Ali Shir Nava'i Two 16th century Persian* başlığı altında yayımlayan Ali Asghar Hekmat. Tahran 1945, s.181-409. (Storey 793).
- The majalis-un-nafâ'is 'Galaxy of poets' of Mir 'Ali Shir Nava'i Two 16th century Persian, Persian translation*, Ali Asghar Hekmat. Tahran 1945, s. 1-178. (Storey 792).
- Hilâlî: *Dîvân-i Hilâlî Ğaġatâ'î bâ Şâh u Darviş va Şifât al-'âşiqîn*. Haz. Sa'îd Nafisî. Tahran 1337/1958-9.
- Hinz, *Aufsteig*: Walther Hinz, *Irans, Aufsteig zum Nationalstaat im fünfzehnten Jahrhundert*. Berlin/Leipzig 1936.
- Huart, *Calligraphes*: Clément Huart, *Les calligraphes et les miniaturistes de l'Orient Musulman*. Paris 1908.
- Handemir, *Ḥabîb as-siyar*, 4 cilt, Tahran 1333/1954-5. (Storey 101)
- İA: *İslâm Ansiklopedisi*, şimdiye kadar 10 cilt, 1940-67.

- İnalçık, Halil. "The rise of Ottoman Historiography". *Historians of the Middle East*. Ed. by Bernard Lewis and P. M. Holt, Londra, 2. baskı. 1964, s. 152-67.
- İpekten, Nizamî: Halûk İpekten, "Karamanlı Nizamî", *Türkiyat Mecmuası* XIII (1958), s. 63-78.
- Karahan, Figanî: *Kanunî Sultan Süleyman çağı şairlerinden Figanî ve divançesi*. Haz. Abdülkadir Karahan. İstanbul, 1966.
- Katip Çelebi, *Keşf*: Muştafa b. 'Abdullâh, Hağgî Halîfa ya da Kâtib Çelebi (öl. 1657) olarak tanınır, *Kaşf az-zunûn 'an-asâmi'l-kutub wa'l-funûn*. Edition von G. Flügel, *Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum*, 7 Bde. Leipzig 1835-58.
- Kissling, *Chalvetijje*: Hans Joachim Kissling, "Aus der Geschichte des Chalvetijje-Ordens", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 103 (1953), s. 233-89.
- Kissling, *Derwischorden*: "Die soziologische und pädagogische Rolle der Derwischorden im Osmanischen Reiche", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 103 (1953), s. 18-28.
- Latîfî: 'Abdullaţîf (öl. 1582; GOW 110) *Tezkire eş-şu'arâ*. Staats-und Universitätsbibliothek Hamburg Arşivi, Or. 268g. (Brockelmann No. 280).
- Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*. Haz. Aşmed Cevdet. İstanbul 1314/1896-7.
- Levend, Leylâ ve Mecnun: Agâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi*. Ankara 1959.
- Levend, *Nevâî*: Agâh Sırrı Levend. *Ali Şir Nevaî*, 4 cilt, Ankara 1965-68.
- Lewis, İstanbul: Bernard Lewis, *İstanbul and The Civilization of the Ottoman Empire*. Norman, Oklahoma, 1963.
- Mecdî: Mehmed Meğdî (öl. 999/1590-1; GOW 86), *Hadâ'iq eş-şakâ'iq*. (Terğeme-i Şaqâ'iq-i nu'mânîye; Arapça yazılmış Taşköprüzade (TKZ) eserinin Türkçeye tercümesi). İstanbul 1269/1852-3.
- Mustakimzade: Süleymân Sadeddin Mustakimzade (öl. 1202/1787-8; GOW 317), *Tuhfe-i hattâtin*. İstanbul, 1928.
- Pertsch, Wilhelm, *Verzeichnis der türkischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889.
- Kabulî: *Külliyât-i Dîvân-i Kabulî*. Haz. İ. Hikmet Ertaylan. İstanbul 1948.
- Kadı Ahmed: *Calligraphers and Painters. A Treatise by Qādî Aḥmad, son of Mîr-Munshî* (yaklaşık H. 1051/ M. 1606). Farsçadan V. Minorsky tarafından çevrildi. Washington 1959.
- Kazvinî: Hâkîm Şâh Muḥammad Qazvinî, *Tarğama-i Mağâlis an-naḫâ'is: The majalis-un-naḫâ'is 'Galaxy of poets' of Mir 'Ali Shir Nava' i Two 16th century Persian* başlığı altında yayımlayan Ali Asghar Hekmat. Teheran 1945, s.181-409. (Storey 793).
- Kınalızade: Ḥasan Çelebi, Qınalızâde (öl. 1604; GOW s. 139) olarak tanınır, *Tezkire eş-şu'arâ*. Staats-und Universitätsbibliothek Hamburg El Yazması, Or. 268e. (Brockelmann No. 281)
- Rescher, Oskar. *Latîfî's Tezkere*, Teil I, Tübingen 1950.
- Rieu, *Turkish manuscripts*: Charles Rieu, *Catalogue of the Turkish manuscripts in the British Museum*. Londra 1888.
- Ritter, *Meer der Seele*: Hellmut Ritter, *Das Meer der Seele. Welt und Gott in den Geschichten des Farîduddîn 'Aţţâr*. Leiden 1955.
- Riyazî: Mehmed b. Muştafa, Riyazî (öl. 1644; GOW 177) olarak tanınır, *Riyâz eş-şu'arâ* ya da *Tezkire-i Riyâzî*. Staats-und Universitätsbibliothek Hamburg El Yazması, Or. 268f. (Brockelmann No. 282).

- Roemer, *Staatsschreiben*: Hans Robert Roemer, *Staatsschreiben der Timuridenzeit. Das Šaraf-nāmā des ‘Abdallāh Marwārīd in kritischer Auswertung*. Wiesbaden 1952.
- Rypka, *Bakī*: Jan Rypka, *Bāqī als Ghazeldichter*. Prag 1926.
- Sadeddin: Sa ‘deddīn, Hōğa Efendi (öl. 1599; GOW 123) olarak tanınır, *Tāğ et-tevārīh*. 2 cilt, İstanbul 1279-80/1862-4.
- Sadıkī: Sadıkī Beg Afşār, *Mağma‘ al-ḥavāṣṣ*. Haz. ‘Abdurrasūl Ḥayyāmpūr, tschagataischen Originaltext içinde Farsça çeviri Tebrīz 1327/1948-9 (Storey 1335).
- Sām Mirzā Şafavī, *Tuḥfa-i Sāmī*. Haz. Ruknaddīn Humāyūnfarruḥ. (Vaḥīd Dastgirdī tarafından yapılan baskıdan sonra, Tahran 1314/1935-6). (Storey 797)
- Seddon, C. N., *A chronicle of the early Şafawīs being the Aḥsanu‘t-tawārīkh of Ḥasan-ı Rūmlū*. Cilt 2 (İngilizce çeviri). Baroda.
- Sehī Çelebi (öl. 1548/9; GOW s. 67), *Tezkire-i Sehī* ya da *Hešt bihišt*. Haz. Mehmed Şükrī. İstanbul 1325/1907-8.
- Sellheim, *Gelehrte*: Rudolf Sellheim, “Gelehrte und Gelehrsamkeit im Reiche der Chalifen”. Paul Kirn Armağanı içinde. Berlin 1961, s. 54-79.
- SO: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanī*. 4 cilt. İstanbul 1308-15/1890-98.
- Sohrweide, *Schiiten Anatoliens*: Hanna Sohrweide, Der Sieg der Şafaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert, *Der İslam* 41 (1965), s. 95-223.
- Sohrweide, Hanna. “Der Verfasser der als Suleymān-nāma bekannten İstanbuler Prachthandschriif.” *Der İslam* 47 (1971)^v
- Spuler, Bertold, *Die Mongolenzeit*. Handbuch der Orientalistik, Bd. VI, Abschn. 2. Leiden-Köln 1953.
- Stchoukine, PT: Ivan Stchoukine, *La peinture turqued’après les manuscrits illustrés*. 1er partie. De Suleymān 1er à ‘Osmān II, 1520-1622. Paris 1966.
- Tarlam, Ali Nihad, *Necatī Beg Divanı*. İstanbul 1963.
- TKZ: Taşköprüzāde Aḥmed (öl. 1561; GOW 85); *Eş-şaqâ‘iq en-no‘mānijje*, (O. Rescher tarafından Arapçadan Almancaya çevrilmiştir). Konstantinopel 1927.
- Togan, *Miniatures*: Zeki Velidi Togan, *On the Miniatures in Istanbul Libraries*. İstanbul 1963.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara 1965.
- Ünver, A. Süheyl, *Ali Kuşci*: Hayatı ve Eserleri. İstanbul 1948.

Çevirmen Notları

- ⁱ Hanna Sohrweide'nin metin boyunca tercih etmiş olduğu "Perser" ve "persisch" kavramlarının, Osmanlı bağlamı açısından düşünüldüğünde "Acem" olarak çevrilmesi daha doğru durmaktadır. Çünkü bugün "İranlı" kelimesiyle karşıladığımız etnik/ulusal mensubiyet, erken modern dönem bağlamı içerisinde kullanıldığında anakronik olacaktır. Bu sebeple, makalenin orijinalinde geçen "der Perser (i.)" ve "persisch (sif.)" kavramlarını karşılamak için bu çeviri boyunca "Acem" kavramını kullanılmaya karar verdik. Bu kavramın meselenin tarihselliğini daha iyi yansıttığını düşünüyoruz. "Persisch" kavramı coğrafyayı işaret ettiğinde "İran", bir kültürel coğrafyayı işaret ettiği durumlarda ise "Acem" kavramı ile karşılanacaktır. Konuşulan dil için kullanılan "das Persisch (i.)" kavramı her halükârda "Farsça" ile karşılanacaktır.
- ⁱⁱ Bu çeviride Sohrweide'nin tercih ettiği yöntem izlenmemiştir. Akıcılık ve okuma kolaylığı sağlamak adına sadeleştirilmiş transkripsiyon yapılmış ve modern Türkçenin özel isim yazım özellikleri göz önüne alınmıştır.
- ⁱⁱⁱ İngilizce bilimsel literatürde "Mughal", Almanca literatürde ise "Mogul" olarak kullanılan terim bu çalışmada "Gürkanî" ile karşılanmıştır.
- ^{iv} Sohrweide'nin Âşık Çelebi Tezkire'sinde yer alan şu pasajı yanlış yorumladığına kanaat getirdik: "Merhûm [Sultan Selim] dahı 'Acem'e varduk, kavâbil-i 'Acemi Rûm'a sürdük, her hırfetüñ şâhib-i hezlerin bile getürdük. Garazum buydı ki Rûm'uñ kavâbili 'Acem'e gâlib olalar ve şanâyi' ü hırfetde merâtib-i 'âliye bulalar. İşidürem ki halk yine 'Acem üstâdlarına mürâca'at iderler imiş. Rûmîlere mürâca'atdan 'âr u hamıyyet iderler imiş." (Âşık Çelebi. *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Haz. Filiz Kılıç. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara: 2018). Burada, Âşık Çelebi'nin aktardığı biçimiyle, Sultan Selim, Acem'den Rum'a getirdiği onca sanatçı vb. kişiler varken hâlâ Acem topraklarında bulunan sanatçıların örnek alındığından yakınmaktadır.
- ^v Makalenin yayımlandığı dönemde daha basılmamış olan bu çalışma düzeltme yapılarak eklendi.